

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Навчально-науковий інститут ресторанно-готельного бізнесу та туризму
Кафедра туризму та країнознавства

ДОПУСКАЮ ДО ЗАХИСТУ

Гарант освітньої програми

д.е.н., доцент

_____ Горіна Г.О.

« ____ » _____ 2021 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр»

зі спеціальності 242 «Туризм»

за освітньою програмою «Туризм»

на тему: «**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО
ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**»

Виконав здобувач вищої освіти	Студентка 4 курсу групи ТУР-17 Сокурєнко Світлана Юрїївна	_____ (підпис)
Керівник:	к.пед.н., доцент Богатирьова Г.А.	_____ (підпис)

Засвідчую, що у кваліфікаційній роботі немає запозичень з праць інших авторів без відповідних посилань

Здобувач вищої освіти _____

Кривий Ріг 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
імені Михайла Туган-Барановського

Навчально-науковий інститут ресторанно-готельного бізнесу та туризму
Кафедра туризму та країнознавства
Форма здобуття вищої освіти очна
Ступінь «Бакалавр»
Галузь знань 24 «Сфера обслуговування»
Освітня програма «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Гарант освітньої програми

д.е.н., доцент

_____ Горіна Г.О.

« ____ » _____ 2021 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Сокурєнко Світлани Юрїївни

1. Тема роботи «Особливості розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні»

Керівник роботи к.пед.н., доцент Богатирьова Г.А.

Затверджені наказом ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського

від « ____ » _____ 2021 року № _____

2. Строк подання студентом роботи: « ____ » _____ 2021 року

3. Вихідні дані до роботи: законодавчі і нормативно-правові акти України, інформація Державного комітету статистики України, Всесвітньої туристичної організації, Всесвітньої ради з туризму та подорожей, звіти і аналітичні публікації міжнародних організацій, вітчизняні і зарубіжні періодичні видання, наукова література, інформаційні ресурси мережі Інтернет, результати власних спостережень та досліджень.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): обґрунтування теоретичних аспектів розвитку музейної комунікації ; розкриття ролі та особливості впровадження інтерактивних

технологій як складової процесу музейної комунікації; аналіз перспективи розвитку музейної комунікації та окреслити шляхи її удосконалення.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) графіки, таблиці, схеми, рисунки _____

6. Дата видачі завдання «_____» _____ 2021 року _____

7. Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір напрямку дослідження, аналіз бази та літературних джерел, визначення об'єкту, предмету та завдань дослідження. Формулювання, обґрунтування та затвердження теми роботи		
2	Підготовка основної частини роботи		
3	Підготовка висновків та рекомендацій роботи		
4	Підготовка вступу роботи.		
5	Аналіз та інтерпретація отриманих результатів, оформлення роботи		
6	Представлення роботи на кафедрі для рецензування, отримання рецензій та відгуків		
7	Оформлення презентаційних матеріалів, проходження нормоконтролю		
8	Захист дипломної роботи		

Здобувач в.о. _____

(підпис)

Сокурєнко С.Ю.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____

Богатирьова Г.А.

РЕФЕРАТ

Загальна кількість в роботі:

Сторінок: 58, рисунків: 14, таблиць: 4, використаних джерел: 56, додатків: 8.

Мета кваліфікаційної роботи: поглиблення теоретичних аспектів розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні, аналіз його регіональних особливостей функціонування, визначення перспективних напрямів розвитку лікувально-оздоровчого туризму, розробка практичних рекомендацій щодо активізації розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

Об'єкт дослідження: туристична діяльність.

Предмет дослідження: особливості розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні

Завданнями роботи визначені: дослідження теоретико-методичних аспектів становлення і розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні; аналіз регіональних особливостей розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні; окреслення шляхів поліпшення розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні та розробка практичних рекомендацій щодо їх активізації.

Методи / методика, використані у кваліфікаційній роботі: системно-структурний метод – для узагальнення та класифікації основних понять лікувально-оздоровчого туризму; абстрактно-логічний – при визначенні основних проблем функціонування лікувально-оздоровчої сфери в Україні; метод моделювання – при розробці концептуальних засад розвитку туристичних ресурсів лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

Основні результати дослідження: За результатами проведеної роботи було досліджено теоретичні аспекти становлення і розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні; проаналізовано регіональні особливості розвитку видів лікувально-оздоровчого туризму, розроблено практичні рекомендації щодо активізації розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

Основні висновки та рекомендації: на підставі зробленого дослідження було сформульовано

Ключові слова: ТУРИЗМ, ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ, ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ, ВИДИ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.

ЗМІСТ

ОСНОВНА ЧАСТИНА	
ВСТУП.....	6
1.Теоретико-методичні засади розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.....	8
2. Регіональні особливості розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.....	16
3. Шляхи активізації розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.....	35
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	46
ДОДАТКИ.....	50

ВСТУП

Актуальність теми. Україна – одна із держав світу, особливо багатих на природні ресурси, які ще не в повній мірі використовуються з метою охорони здоров'я населення. Багатий та різноманітний ресурсно-ландшафтний потенціал країни, наявність широкого арсеналу функціонуючих санаторно-курортних закладів різних форм власності та відомчого підпорядкування, кожний з яких має свої неповторні особливості, потребують постійного удосконалення їхньої діяльності, особливо в сучасних економічних умовах.

У 2017 році розпорядженням Кабінету Міністрів України (від 16 березня 2017 р. № 168-р) було затверджено «Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року», спрямовану на ефективне використання наявних рекреаційних ресурсів, підвищення рівня міжгалузевого співробітництва, стимулювання розвитку ринкових відносин у туристичній та курортній сферах діяльності, визначення перспектив їх подальшого розвитку. В світовій практиці туристична та курортна діяльність є однією з найприбутковіших і динамічних галузей економіки, яка стимулює розвиток таких її секторів, як транспорт, зв'язок, торгівля, будівництво, виробництво товарів народного споживання, агропромисловий комплекс тощо. Туристична та курортна діяльність є одним з найперспективніших напрямків структурної перебудови економіки.

Значний внесок у дослідження проблем розвитку сфери туристично-рекреаційних послуг та лікувально-оздоровчого туризму зробили такі вітчизняні вчені, як: О.В. Бартошук [2], О. Бейдик [5], О.С. Билим [7], О.П. Богаченко [11], С.С. Галасюк [13], Н.О. Коваленко [28], А.Ю. Парфіненко [38] та ін. У їх працях розглядається тематика розвитку спортивно-оздоровчого та санаторно курортного галузі у цілому, аналізуються окремі аспекти функціонування туристично-рекреаційних комплексів України.

Виходячи з викладеного, **метою роботи** є поглиблення теоретичних аспектів розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні, аналіз його регіональних особливостей функціонування, визначення перспективних напрямів розвитку лікувально-оздоровчого туризму, розробка практичних рекомендацій щодо активізації розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

Для досягнення викладеної мети дослідження в роботі ставляться наступні **завдання**:

1. Дослідити теоретико-методичні аспекти розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.
2. Проаналізувати регіональні особливості розвитку видів лікувально-оздоровчого туризму в Україні.
3. Окреслити шляхи активізації лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

4. Розробити практичні рекомендації щодо поліпшення стану лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

Об'єктом дослідження виступає туристична діяльність.

Предмет дослідження: особливості розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні

Основними методами виступають: системно-структурний метод – для узагальнення та класифікації основних понять лікувально-оздоровчого туризму; абстрактно-логічний – при визначенні основних проблем функціонування лікувально-оздоровчої сфери в Україні; метод моделювання – при розробці концептуальних засад розвитку туристичних ресурсів лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі і нормативно-правові акти України, інформація Державного комітету статистики України, Всесвітньої туристичної організації, Всесвітньої ради з туризму та подорожей, звіти і аналітичні публікації міжнародних організацій, вітчизняні і зарубіжні періодичні видання, наукова література, інформаційні ресурси мережі Інтернет, результати власних спостережень та досліджень.

Структура роботи: робота складається із основної частини, вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел та додатків. Робота містить 58 сторінок, 14 рисунків, 4 таблиці, 8 додатків, 56 наукових джерел.

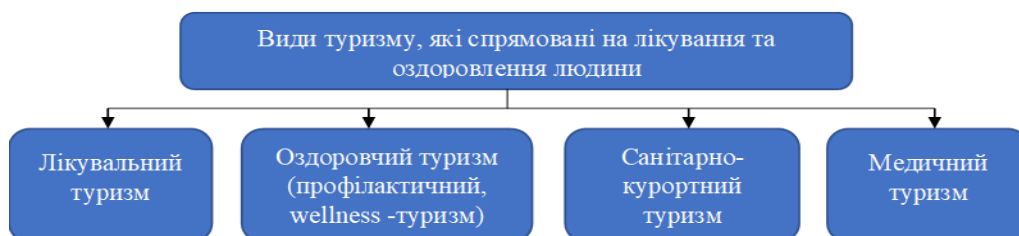
ОСНОВНА ЧАСТИНА

1. Теоретико-методичні засади розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні

Аналіз теоретико-методичних засад розвитку лікувально-оздоровчого туризму показав, що туризм у сфері послуг займає значне місце і є невід'ємною частиною здоров'я, фізичного виховання, засобом духовного, культурного та соціального розвитку людини [1]. Вчені вважають, що саме лікувально-оздоровчий виступає основним видом туризму, оскільки його змістом є цінність життя людини, турбота про здоров'я людини.

Зауважимо, що сучасна людина живе у несприятливій екологічній обстановці, перебуває під постійним стресовим навантаженням. Це призводить до фізичної і розумової втоми, старіння організму, і, як наслідок, до різних захворювань та зниження трудового потенціалу працівників. Саме ці фактори потрібно враховувати при визначенні значущості лікувально-оздоровчого туризму.

В той же час, оздоровчо-лікувальний туризм в Україні виступає одним із класичних видів рекреаційної діяльності, оскільки його важливою складовою є процеси лікування, профілактики та реабілітації.

Джерело: розроблено автором

Рисунок 1.1 – Види туризму, спрямовані на лікування та оздоровлення

Як видно з рис. 1.1 - основними видами, які спрямовані на лікування та оздоровлення людини вчені вважають: лікувальний туризм; оздоровчий туризм; санітарно-курортний та медичний туризм.

Зокрема, лікувально-оздоровчий туризм вважається різновидом санаторно-курортного лікування і розглядається як організація оздоровлення населення з точки зору організації та технології подорожей. Це досягається шляхом формування туристичного продукту, в основі якого закладена

лікувальна або оздоровча технологія, яка покращує якість життя шляхом повного задоволення потреби у відпочинку, оздоровленні та лікуванні з використанням різноманітних складових природного комплексу [8].

Як показав аналіз наукових праць вчених, лікувально-оздоровчий туризм поділяється на лікувальний та профілактичний. Метою лікувального є лікування, терапія, реабілітація після захворювань. Профілактичний туризм спрямований на підтримку організму в здоровому стані і збереження балансу між фізичним і психологічним здоров'ям людини.

Лікувальний туризм також можна умовно віднести до спеціальних видів туризму, а саме туризму з лікувальними цілями.

Джерело: складено автором на основі [10; 17; 22]

Рисунок 1.2 – Туристичні ресурси лікувально-оздоровчого туризму

Важливою складовою є визначення туристичних ресурсів для лікувально-оздоровчого туризму. До них ми віднесли: природно-кліматичні туристичні ресурси; культурно-естетичні, концептуальні туристичні ресурси; соціально-економічні та інфраструктурні туристичні ресурси.

Виходячи з того, що дане поняття має багато трактувань, ми вважали за доцільне класифікувати визначення термінів «лікувально-оздоровчий» та «медичний туризм». Як показав аналіз наукових праць дослідників даної проблеми, трактування термінів «лікувально-оздоровчий» та «медичний» туризм у більшості праць є тотожними. Лікувально-оздоровчий туризм та санаторно-курортна діяльність за своєю специфікою стала предметом дослідження таких вітчизняних вчених, як Мальська М.П., Новікова В.І., Рутинський М.Й., Томаневич Л., Бартощук О.В. та ін. Таким чином, можемо констатувати, що спільної думки науковців щодо трактування терміну «лікувально-оздоровчий туризм» поки що немає.

У Законі України «Про туризм» указано на існування лікувально-оздоровчого туризму як окремого виду [36], однак дефініції його не визначено.

Таблиця 1.1 - Трактування поняття «лікувально-оздоровчий туризм»

Кифяк В.Ф.	є складовою частиною іншого виду туризму – наприклад, рекреаційного, тобто «подорожі з метою відпочинку, оздоровлення і лікування»
М. П. Кляп і Ф. Ф. Шандор	«медичний туризм (лікувально-оздоровчий туризм, оздоровчий туризм, лікувальний туризм,) – різновид туризму, головною метою якого є лікування чи перебування у медичних закладах за межами своєї країни»
В. К. Євдокименко	основними критеріями розвитку санаторно-курортного лікування є наявність родовищ лікувальних мінеральних вод, грязей, озокериту, сприятливі кліматичні умови, екологічно чисте природне середовище
Чорненька Н.В.	використовують тотожне поняття, як «санаторно-курортний туризм», здійснюваний з загальнооздоровчою, лікувальною цілями
Школа І.М.	«оздоровчий відпочинок», який, залежно від засобів впливу на організм людини, поділяється на клімато-, бальнео-, море-, грязелікування»; «оздоровчий туризм», до складу якого входить «відпочинок з обов'язковим профілактичним лікуванням»
Мальська М. П.	«оздоровлювально-пізнавальний» як поєднання цілей оздоровлення і пізнання; «курортно-лікувальний» як пересування людей, зумовлене потребою поліпшити стан здоров'я
В Кифяк	особливий вид туризму, що виконує в різних поєднаннях лікувально-оздоровчі та рекреаційні функції для задоволення потреб споживачів у відновленні здоров'я (фізичних і душевних сил)

	шляхом використання цілющих природних засобів, висококваліфікованого медичного персоналу, конкурентної ціни та зорієнтований на туристично-оздоровчі, пізнавальні, розважальні, видовищні та інші програми
Рутинський Р.	лікувально-оздоровчий туризм як подорож до курортних місцевостей з метою оздоровлення та лікування
Ветітньов О.	лікувально-оздоровчий туризм як частину туристської діяльності, що передбачає в якості головного мотиву поїздки отримання туристами за власні або корпоративні кошти комплексу лікувальнодіагностичних, реабілітаційних, профілактичних та рекреаційних послуг, що надаються в місцевостях, відмінних від місця їхнього проживання та в своєму розпорядженні необхідними для цього природними, матеріальними й людськими ресурсами з метою запобігання захворювань або лікування різних патологій

Джерело: складено автором на основі [38; 40]

Як показав аналіз праць вчених, найбільш поширеним трактуванням поняття «лікувально-оздоровчий туризм» є визначення його складовою рекреаційного туризму; значна кількість учених трактує його як подорож до курортних місцевостей з метою оздоровлення та лікування. Для нас важливим є трактування поняття «лікувально-оздоровчий туризм» як особливого виду туризму який поєднує в собі лікувально-оздоровчі та рекреаційні функції.

Розглянемо зміст та основні структурні компоненти лікувально-оздоровчої рекреації. Важливим є дотримання умов даного виду рекреації, які повинні відповідати медико-біологічним нормам. Також важливо враховувати основні лікувальні фактори, зокрема в лікувально-курортній рекреації. Мова йде про клімат, мінеральні джерела, лікувальні грязі тощо. У відповідності з ними лікувально-оздоровча рекреація поділяється на такі групи: кліматолікування, бальнеолікування, грязелікування. В залежності від їх сполучення можуть бути виділені: бальнео-грязелікування, кліматогрязелікування, клімато-бальнео-грязелікування [44].

Цікавими і перспективними видами є оздоровча і спортивна рекреація, яка набирає значної популярності і є найбільш різноманітною. Наприклад, великою популярністю у всьому світі та Україні користується купально-пляжний відпочинок, який включає різні рекреаційні заняття: купання, сонячні ванни, прогулянки по березі, ігри в м'яч на пляжі, водні лижі тощо.

Можна говорити про популярність прогулянкового і промислово-прогулянкового відпочинку, які включають такі заняття, як прогулянки на відкритому повітрі, огляд краєвидів, збирання грибів і ягід, морських моллюсків, коралів і інших дарів природи.

Маршрутний туризм часто ототожнюється з туризмом взагалі. Він може бути спортивним і любительським. За характером перешкод він поділяється на рівнинний і гірський [36].

Ми повністю погоджуємося з думкою, що виникнення і розвиток лікувально-оздоровчого туризму в Україні зумовлений унікальним набором ресурсів, які були визначені нами на рисунку 1.2. Мова йде про природні, рекреаційні ресурси та цілу мережу різноманітних лікувально-оздоровчих закладів, які зможуть задовольнити досить широкий спектр потреб туристів з метою лікування та реабілітації [26].

Отже, лікувально-оздоровчий туризм – це частина туристської діяльності, яка передбачає в якості головного мотиву поїздки отримання туристами за власні або корпоративні кошти комплексу:

- 1) лікувально-діагностичних;
- 2) реабілітаційних;
- 3) профілактичних і рекреаційних послуг, що надаються в місцевостях, відмінних від місця їх постійного проживання і які мають необхідні для цього природні, матеріальні і людські ресурси з метою запобігання захворюванням або реабілітації / лікування різних патологій [11].

Таким чином, ми констатуємо зростання ролі лікувально-оздоровчого туризму в світі. І той же час можна стверджувати, що розвиток вітчизняної рекреаційно-оздоровчої сфери на сучасному етапі характеризується певними протиріччями. Як зазначає значна кількість дослідників [11; 16; 27; 28] «країна володіє багатими природно-географічними та історико-культурними туристськими ресурсами, сформована і функціонує багатоукладна туристично-рекреаційна галузь, зростає кількість туристських організацій, розвиваються соціально-орієнтовані види туризму. З іншого боку, туристські ресурси нерівномірно розподілені і використовуються на низькому рівні, раніше досягнуті обсяги в'їзних туристичних потоків падають, темпи розвитку внутрішнього та виїзного туризму є незначними і нестійкими» [33].

Лікувально-оздоровчий туризм є одним з новітніх форм туризму та акумулює в собі значний соціально-економічний потенціал [38]. Він виконує ряд функцій, серед яких в першу чергу слід відзначити виконання важливої соціальної функції з лікування і профілактики захворювань населення. При цьому важливим є той факт, що лікувально-оздоровчий туризм на території українських земель має давні історичні передумови (Додаток А).

Важливим документом, який регламентує галузь є Указ Президента України від 9 лютого 2016 року № 42/2016, яким схвалено Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація» [36]. В цьому документі зазначено, що «збільшення кількості загальнодоступних спортивних заходів для активного сімейного відпочинку в місцях масового відпочинку громадян; облаштування безпечних маршрутів для пішохідного, велосипедного, водного туризму; створення мережі літніх шкіл плавання на відкритих водоймах» допоможе в формуванні загальної культури, моральності, фізичного і психічного здоров'я населення, в зростанні кількості осіб, які використовують різні види та форми оздоровчої рухової активності [36].

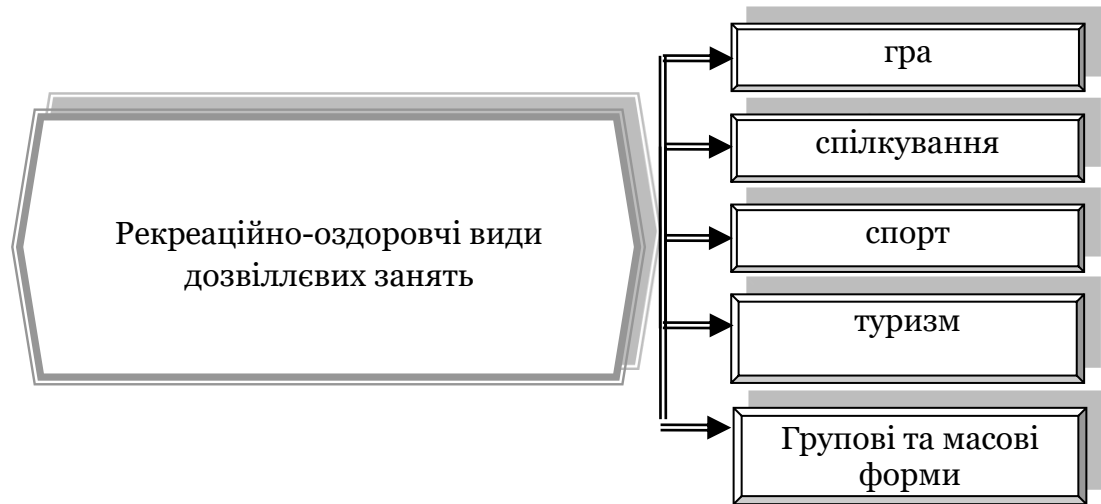
Вивчення даного питання дозволяє зробити висновок, що рекреаційно-оздоровча діяльність є складним комплексним явищем, яке поєднує перетворюючу, пізнавальну, комунікативну, цілісно-орієнтаційну та художню діяльність [47]. Метою такої діяльності є достатній та високий рівень фізичного стану здоров'я людини. Не є виключенням і духовне здоров'я, яке вкрай необхідне для повноцінного життя [7]. Найбільш поширеним є трактування рекреаційно-оздоровчої діяльності як форми діяльності, пов'язаної із використанням в практиці активного відпочинку, фізичних вправ, ігор, туризму, природних факторів з метою зміцнення здоров'я, відновлення сил, отримання задоволення [23].

Цікавим є трактування поняття «рекреаційно-оздоровча діяльність» як «діяльності у вільний час, спрямованої на відновлення та розвиток фізичних, психічних і духовних сил людини за умови отримання задоволення» [40]. Також вчені визначають поняття «рекреаційно-оздоровча діяльність» як «процес взаємодії людини з довкіллям, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби в активному відпочинку, отриманні задоволення, оздоровленні, відновленні фізичних та духовних сил у вільний або спеціально визначений час, що стимулює рухову та соціальну активність і створює оптимальні умови для творчого самовираження особистості» [30].

В.І Новікова розглядає поняття «рекреаційно-оздоровча діяльність» як «процес використання засобів, форм і методів фізичної культури, спрямованих на задоволення потреби в активному відпочинку, покращанні самопочуття, отриманні позитивних емоцій, оздоровленні та самовираженні особистості у вільний від основних професійних, родинних і громадських обов'язків час» [33].

Сутністю рекреаційно-оздоровчої діяльності, як констатує О.П. Богаченко, є «творча поведінка (взаємодія з навколишнім середовищем) людей (в тому числі муніципальних службовців) у вільному для вибору роду занять і ступеня активності просторово-часовому середовищі, детермінований внутрішньо (потребами, мотивами, установками, вибором форм і способів поведінки) і зовні (факторами, що породжує поведінка)» [11].

Вчені звертають увагу на важливість рекреаційно-оздоровчих видів дозвіллевих занять. До них вчені відносять: гру, спілкування, спорт, туризм, видовища та інші групові та масові форми відпочинку і розваг [44]. Саме тому, ми погоджуємося з думкою учених, що технологія рекреаційно-оздоровчої діяльності, як вказує вчений, орієнтована на оздоровлення способу життя людей і організацію ігрової, розважальної та фізкультурно-оздоровчої діяльності [13; 18].

Джерело: складено автором

Рисунок 1.3 – Рекреаційно-оздоровчі види дозвіллевих занять

Визначені нами рекреаційно-оздоровчі види дозвіллевих занять є домінантою лікувально-оздоровчого туризму. Але основним в процесі реалізації цих занять є прагнення особистості оздоровитися в процесі лікування. Саме тому, турист під час подорожей може з різною метою підходити до санаторно-курортного туризму (залежно від лікувального фактору):

- із загальнооздоровчою метою (клімат, відпочинок, корисні для здоров'я дії повітря, сонця, води (морської та річкової) фізичних дій;
- лікування - як супутня програма, тобто не як основна мета;
- лікування за призначенням лікаря - як основна мета туризму (відвідання курорту, водо-, грязелікарні, спеціалізованого санаторію, клініки тощо) [47].

Рекреаційно-оздоровчий туризм лежить в основі індустрії санаторно-курортного туризму, який передбачає на етапі реалізації взаємодію міжнародних загальнооздоровчих курортів та наявного вітчизняного комплексу санаторно-курортних закладів (рис. 1.4).

В індустрії лікувально-оздоровчого туризму значну роль відіграє санаторно-курортне лікування. Сьогодні воно є важливою структурною компонентним елементом системи соціальної політики, відіграє провідну роль у побудові та збереженні здоров'я нації. У даному контексті підвищується роль і значення санаторно-курортної системи.

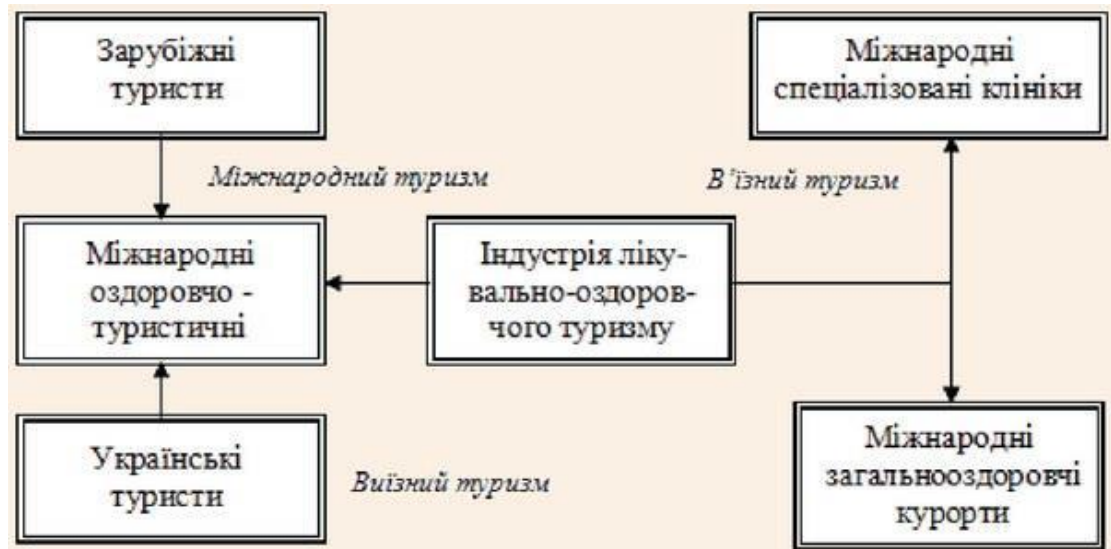

Рисунок 1.4 – Індустрія лікувально-оздоровчого туризму

Розвиток санаторно-курортної справи в Україні, у структурі туристично-рекреаційної галузі, має бути спрямований на реалізацію положень Конституції України, закону України «Про курорти» [19], та законів України щодо забезпечення доступної та кваліфікованої медичної допомоги громадянам України.

Важливим є реалізації основних завдань санаторно-курортного лікування, яке здійснюється з профілактичною, лікувальною або реабілітаційною метою. При цьому домінуючим є застосування природних лікувальних факторів в умовах перебування на курорті або лікувально-оздоровчій місцевості та в санаторно-курортних закладах. Санаторно-курортна справа в Україні є традиційно невід'ємною частиною національної системи охорони здоров'я, що дозволяє ефективно здійснювати профілактику захворювань.

Головними завданнями санаторно-курортного лікування є:

- ліквідація або зменшення проявів патологічного процесу;
- відновлення або покращення порушених функцій;
- підвищення загальної реактивності;
- тренування адаптаційних механізмів;
- попередження інвалідизації та сприяння соціальній реабілітації

[15].

2. Регіональні особливості розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні

Ринок лікувально-оздоровчих послуг в Україні має чіткі регіональні ознаки. Також в країні функціонує структура ринку лікувально-оздоровчого туризму та система його суб'єктів.

Розвиток ринку лікувального та оздоровчого туризму відображає взаємодію різних суб'єктів, одні з яких «виступають прямо чи опосередковано замовниками послуг на лікування, реабілітацію чи оздоровлення, інші виробляють та пропонують на ринок відповідного характеру послуги, а ще інші – забезпечують своїми товарами та послугами можливість реалізації та споживання лікувально-оздоровчих послуг» [7]. Функціонування ринку лікувально-оздоровчого туризму забезпечує взаємодія перш за все трьох субринків – ринку виробників та продавців товарів та послуг: безпосереднього виробництва лікувально-оздоровчих послуг, ринку туристичних послуг та ринку туристичної інфраструктури.

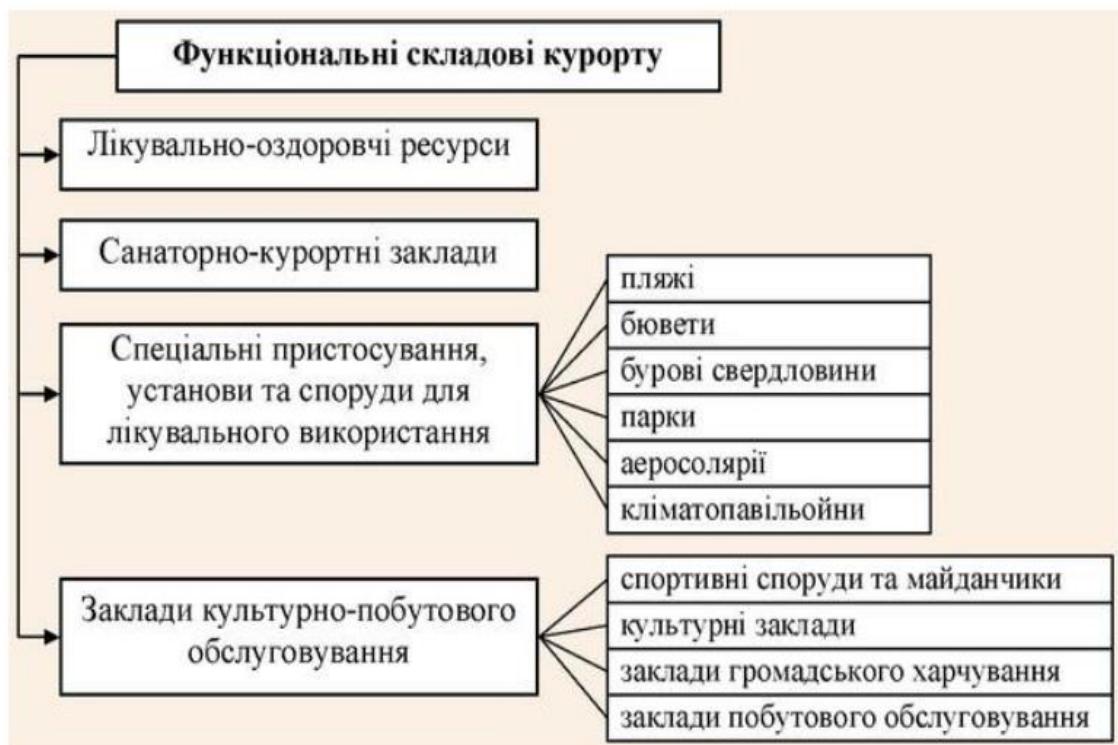

Рисунок 2.1 – Функціональні складові курорту

Як видно з рис. 2.1 до основних функціональних складових курортів можна віднести: лікувально-оздоровчі ресурси; санаторно-курортні заклади; спеціальні пристосування, установ та споруди для лікувального використання та заклади культурно-побутового обслуговування.

Ми вважали за потрібне проаналізувати типи курортів (рис. 2.2).

Рисунок 2.2 – типи курортів.

Наприклад, за основним лікувальним фактором – мінеральні води (застосовуються у вигляді ванн, душів, для пиття, інгаляцій, зрошування, промивання тощо) функціонують в Україні Поляна, Сонячне Закарпаття, Немирів, Біла Церква, Миронівка, Хмільник, Моршин, Трускавець, Верховина, Карпати, Квітка Полонини, Миргород, Шкло, Синяк, Любінь Великий, Гірська Тиса, Шаян, Свалява, Усть-Чорна, Солоний Лиман, Горинь, Черче, Березівські мінеральні води, РайОленівка, Старобільськ.

За основним лікувальним фактором – грязь (застосовується у вигляді ванн, аплікацій, тампонів, компресів тощо) функціонують Бердянськ, Гопри, Євпаторія, Маріуполь, Куяльницький, Слов'янськ. При цьому на грязевих курортах використовується мулова грязь солоних озер і лиманів, сапропелева (мулова грязь прісних озер), торфова (прісна і мінералізована), а також гідротермальна і сопкова (вулканічного походження).

За основним лікувальним фактором повітряні і сонячні ванни, а також купання. Крім основних видів курортного лікування, для посилення дії лікувальних факторів у лікувальний комплекс включають фізіотерапевтичні процедури, лікувальне харчування, лікувальну фізичну культуру – функціонують Ірпінь, Буча, Ворзель, Конча-Заспа, Пуща-Водиця, Соснівка,

Одеський курортний район, Південний берег Криму, Закарпатська група курортів, Яремча, Бердянськ, Кирилівка.

Лікувально-оздоровчий туризм поділяється на лікувальний, метою якого є власне лікування, терапія, реабілітація після захворювань, і профілактичний (веллнес-туризм), спрямований на підтримку організму в здоровому стані і збереження балансу між фізичним і психологічним здоров'ям людини. При цьому можемо констатувати, що більшість закладів лікувально-оздоровчого спрямування має практично усі умови для впровадження лікувально-оздоровчого туризму як внутрішнього, так і зовнішнього, а саме – створено комфортні умови для проживання та харчування, є сучасна лікувально-діагностична база, використовуються Wellness програми та SPA-процедури, існують усі умови для відпочинку, велика екскурсійна програма, інше [41]. Аналіз справ і стану санаторно-курортних закладів показав, що для розвитку лікувально-оздоровчого туризму необхідно постійно оновлювати інфраструктуру, розширювати спектр надання якісних послуг, широко застосовувати природні лікувальні ресурси. З боку держави необхідно створити єдиний орган, який би контролював ринок лікувально-оздоровчих послуг та сприяв популяризації та просуванню турпродукту на світовий ринок.

Таблиця 2.1 - Класифікація курортів за наявності природних лікувальних ресурсів, їх географічне розташування

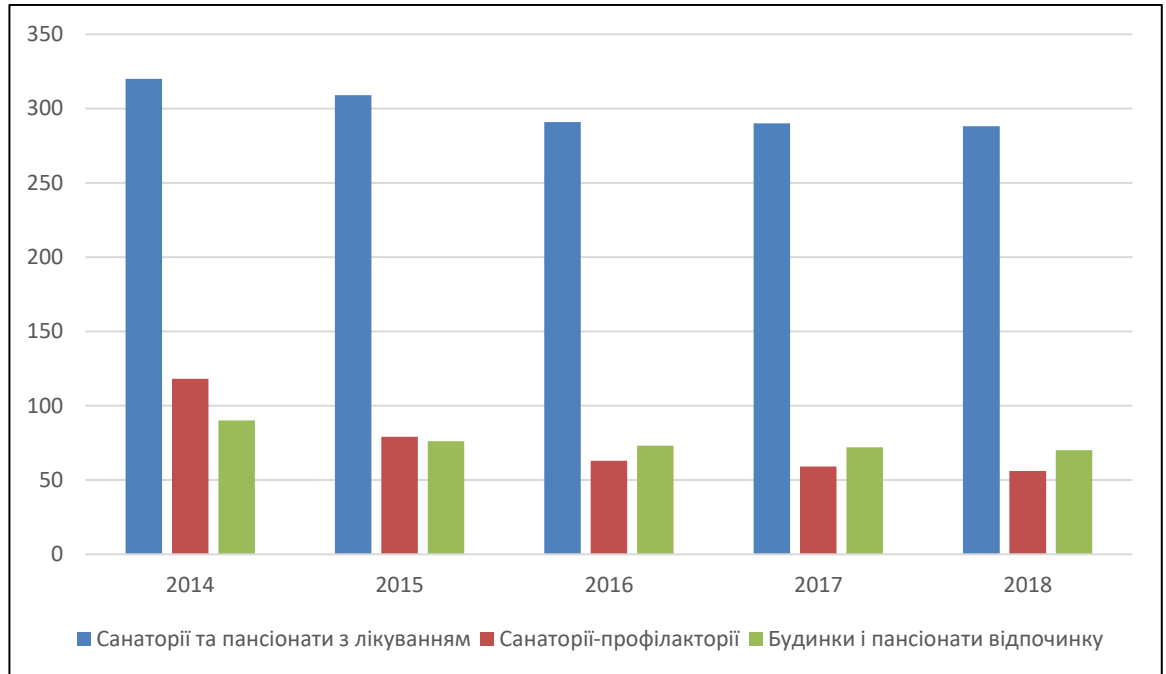
Географічне розташування, область	Класифікація курортів
Вінницька	Бальнеологічні
Донецька	Кліматичні, бальнеологічні
Закарпатська	Бальнеологічні
Запорізька	Кліматичні, бальнеологічні
Івано-Франківська	Кліматичні, бальнеологічні
Київська	Кліматичні, бальнеологічні
Львівська	Бальнеологічні
Миколаївська	Кліматичні
Одеська	Кліматичні, бальнеологічні
Полтавська	Бальнеологічні
Харківська	Бальнеологічні
Херсонська	Кліматичні, бальнеологічні

Джерело: складено автором на основі [15; 26; 28]

Основними складовими класифікації курортів є бальнеологічні, кліматичні курорти, які розташовані на функціонують у 12 областях України.

Незважаючи на це, на сьогодні санаторно-курортна база України широко представлена відомими у світі курортами – Трускавець, Моршин, Миргород, Хмільник, Закарпаття, Одеса, інші, де для лікування та оздоровлення широко застосовуються природні лікувальні ресурси, є сучасна лікувальна та діагностична бази, створено комфортні умови для проживання та харчування.

В багатьох санаторіях є басейни, сауни, спортивні майданчики, пляжі, косметологічні кабінети, спортивні зали з тренажерами, використовуються Wellness програми, SPA-процедури, великий спектр екскурсійного обслуговування, інше.

Джерело: складено автором на основі [39]

Рисунок 2.3 - Динаміка розвитку санаторно-курортних та оздоровчих закладів

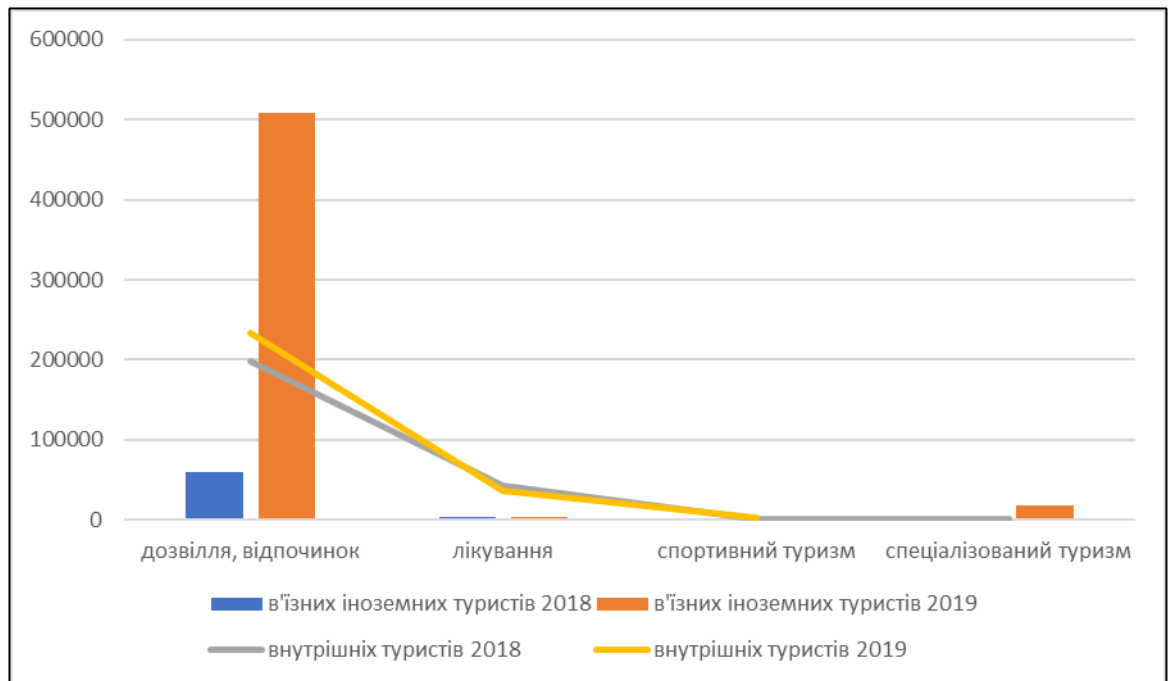
Згідно з наведеними даними загалом спостерігається негативна динаміка щодо скорочення санаторіїв та пансіонатів із лікуванням з 320 у 2014 р. до 288 у 2018 р. Спостерігається також значне скорочення кількості санаторіїв-профілакторіїв з 118 у 2014 р. до 56 у 2018 р., значне скорочення дитячих закладів оздоровлення та відпочинку з 13 997 у 2014 р. до 9428 у 2018 р.

Такий стан санаторно курортних та оздоровчих закладів пояснюється складним соціально-економічним станом у нашій країні та специфікою впровадженної медичної реформи. В минулому санаторно-курортні та оздоровчі заклади працювали більш динамічно і були зорієнтовані на розвиток масового оздоровлення населення. Проте, незважаючи на негативну динаміку, простежуються чітко умови для розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Позитивну роль у розвитку санаторно-курортного оздоровлення має залучення іноземних громадян для лікування та реабілітації в Україні. На нашу думку, це сприятиме відновленню медичної галузі та розвитку окремих рекреаційних регіонів у нашій країні, створить нові робочі місця, призупинить міграційні процеси, коли найбільш кваліфіковані медичні працівники виїжджають за кордон.

Сьогодні багато регіонів України звертають увагу на розвиток різноманітних видів та напрямів лікувально-оздоровчого туризму. Це

пов'язано з необхідністю пошуку сфер та галузей в реальному секторі економіки, які б забезпечували надходження доходів у місцеві бюджети, давали змогу вирішувати проблеми зайнятості та підвищення якості життя населення. Активізація туристичної діяльності обумовлює посилення конкуренції між регіональними туристичними продуктами, через що суб'єкти туристичного ринку вимушені шукати можливість диверсифікації наявних туристичних продуктів, забезпечуючи їх унікальність та оригінальність.

Зауважимо, що туристична спеціалізація в цілому і зокрема в лікувально-оздоровчому туризмі краще розкривається на регіональному рівні. При цьому важливою є виражена територіальна прив'язка, яка демонструє безпосереднє споживання туристичних ресурсів. У зв'язку з цим актуальними стають розуміння просторових закономірностей розміщення туристичних ресурсів та виявлення туристичної ідентичності регіону.

Джерело: складено автором на основі [55]

Рисунок 2.4 – Види туризму які були в пріоритеті для в'їзних іноземних туристів та внутрішніх туристів у 2018 та 2019 роках

Серед видів туризму, які були в пріоритеті для в'їзних іноземних туристів та внутрішніх туристів у 2018 та 2019 роках найбільшу популярність набуває дозвілля й відпочинок у 2018 році та спеціалізований туризм у 2019 р.

Узагальнення наведених тверджень дає змогу сформулювати таке: оздоровчий туризм характеризується можливістю реалізації цілей оздоровлення шляхом здійснення подорожі туристом у його вільний від роботи час та отримання комплексу послуг фізичного, духовного та соціального оздоровлення, що надаються у місцевості, що не пов'язана з

місцем постійного проживання та має необхідний для цього комплекс туристичних ресурсів.

З огляду на це визначення складовими оздоровчого туризму є: – фізичне оздоровлення, тобто забезпечення достатньої м'язової активності, яке сприятиме профілактиці захворювань, підвищенню імунітету й загального тону організму; – духовне оздоровлення, тобто забезпечення позитивних емоційних переживань від збільшення обсягу знань, розширення кругозору й діапазону соціокультурних знань; – соціальне оздоровлення, тобто забезпечення відчуття цілісності свого внутрішнього світу, повноти власного буття [16].

Щодо окремих регіонів України, то найбільш привабливими за туристичними та інвестиційними показниками є Карпатський та Чорноморський регіони України, які включають територію семи областей [24]. «В Україні налічується приблизно 241 населених пунктів, віднесених до курортних, серед яких переважна більшість знаходиться в:

- 1) Одеській (22);
- 2) Львівській (18);
- 3) Херсонській (12) областях.

Решта регіонів України мають від 1 до 9 курортних територій» [14].

Отже, найбільш розвинений лікувально-оздоровчий туризм у Закарпатті та на півдні в Україні.

У Карпатському регіоні найбільшу частку лікувально-оздоровчого туризму складає Закарпаття, а у Чорноморському регіоні – Одеса.

Карпатський та Чорноморський регіони складають основну частину пропозицій за рекреаційним та туристичним формами лікування, реабілітації та медичної реабілітації після захворювання та травм.

«У сучасних несприятливих умовах для розвитку відповідних інститутів у країні спостерігаються тенденції до розширення використання форм лікувально-оздоровчого туризму, перш за все в Чорноморському регіоні та в менших ступенях у Карпатському регіоні. Необхідність щорічної реабілітації вже закладена в психології широких слоїв населення із середніми та низькими доходами [29]».

Карпатський регіон (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області) займає площу 56,6 тис. кв. км, де проживає 6,5 млн. чол. Це один з вже освоєних районів, розташований в західній частині України.

Одним із стратегічних напрямків розвитку Карпатського регіону є пріоритетне освоєння його рекреаційного потенціалу. Для підтвердження обґрунтованості такого вибору можна навести наступні основні аргументи:

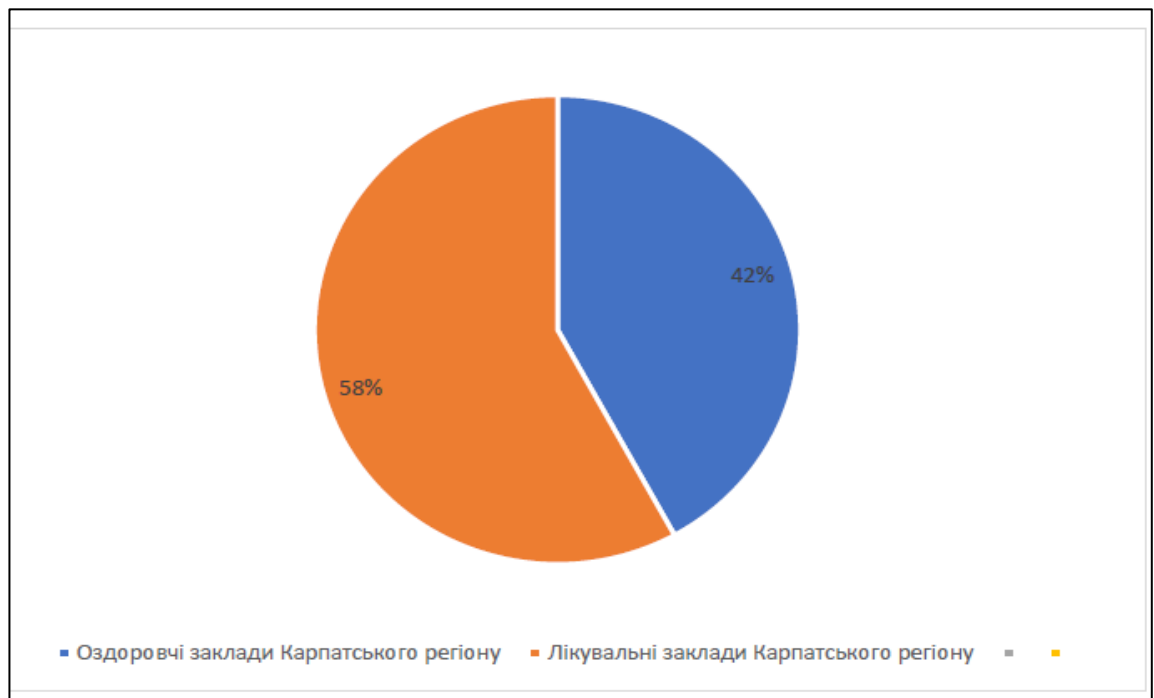
Перший аргумент – це наявність природно-ресурсної бази, адже в регіоні функціонує більше 800 джерел і свердловин лікувальних мінеральних вод всіх відомих типів. Більшість з них унікальні, а їх запаси достатні для щорічного оздоровлення більш як 7 млн. чол. На жаль як показує аналіз стану їх використання, то він сягає лише 15 %. На сьогодні розвідано значні запаси лікувальних грязей та озокериту. Можемо констатувати, що такі ресурси в

поєднанні зі сприятливими кліматичними умовами є природною базою розвитку санаторно-курортної справи [39].

Як бачимо, Карпати мають потужний потенціал для розвитку різних видів туризму. Мальовничі ландшафти, рельєф створюють сприятливий фон для короткотривалого відпочинку. Карпати не мають альтернативи на Україні щодо розвитку гірськолижного спорту на рівні світових стандартів.

Вигідне географічне положення. Регіон розташований в центрі Європи, через нього проходять різноманітні зв'язки, а щільна мережа транспортних шляхів є сприятливим фактором залучення контингенту відпочиваючих із багатьох країн світу.

Якщо поглянути на можливості південних курортів, то більшість з них є кліматичними, в них використовується грязелікування. Цьому сприяє субтропічний клімат, море і наявності лікувальних грязей, що робить цей регіон унікальним за поєднанням рекреаційних ресурсів; також представлені кліматобальнеогрязьові курорти: Куяльник, Хаджибей і інші.

Джерело: складено автором на основі [22]

Рисунок 2.5 – Кількість оздоровчих та лікувальних закладів Карпатського регіону

Як бачимо з рис. 2.3 42% складають лікувальні заклади Карпатського регіону, а 58% - оздоровчі заклад.

Відомо, що Закарпаття – єдина з областей України, яка межує з чотирма країнами Карпатського Євросоюзу – Угорщиною, Польщею, Словаччиною, Румунією. Завдяки геополітичному розташуванню і природно-кліматичним особливостям, область має надзвичайно сприятливі умови для розвитку туризму і оздоровлення людей не лише з України, а й з інших країн. Область є

унікальною екологічною системою Заходу України з різноманітним рельєфом та кліматичними умовами. Її територія на півночі захищена Карпатським хребтом, з північного заходу – Татрами, з півдня – західними Румунськими горами і Мараморошським масивом. Від інших регіонів країни область відділяють Яблонецький, Вишківський, Ужоцький, Верецький та Воловецький перевали висотою від 931 м до 1614 м над рівнем моря. Близько 80% території краю займають гори, серед яких найвища точка України – гора Говерла (2061 м). На території області беруть початок 9429 рік, річок і потічків, знаходиться 137 природних і штучних водойм. В Українських Карпатах збережені найбільші в Європі ділянки пралісів, унікальні угруповання альпійського поясу флори і фауни.

Гарантом забезпечення збереження і відтворення генофонду рослинного і тваринного світу, різноманіття природних екосистем є заповідники та національні природні парки. На території області створені та діють 4 такі об'єкти: Карпатський біосферний заповідник та три національні природні парки: Зачарований край, Ужанський і Синевир, під охороною яких перебуває 146,0 тис.га земельних площ. Екосистема Карпатського біосферного заповідника віднесена до найцінніших екосистем землі і входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО [52-54].

Фахівці відзначають, що ринок лікувально-оздоровчого туризму як економічна система являє собою сукупність економічних відносин та інститутів, що визначають характер функціонування, взаємодії суб'єктів господарювання, які забезпечують виробництво і реалізацію лікувально-оздоровчих послуг. На вході в цю систему знаходяться туристичні та природно-рекреаційні ресурси, а на виході – санаторно-курортні та оздоровчі послуги.

В соціальному плані функціонування санаторно-курортного комплексу обумовлено потребою людей у відпочинку, лікуванні, курортної реабілітації, відтворенні фізичних, емоційних і інтелектуальних сил.

Таблиця 2.2 - Центри лікувально-оздоровчого туризму в Україні (на прикладі Одеської області та Закарпаття)

м. Одеса	Білгород-Дністровський район – 7 селищ: Затока, Сергіївка, Косівка, Курортне, Миколаївка, Попаздра, Приморське. Комінтернівський район – 6 селищ: Гвардійське, Ліски, Фонтанка, Крижанівка, Нова Дофінівка, Сичавка. Овідіопольський район – 5 селищ: Грибівка, Дальник, Кароліно-Бугаз, Санжейка, Іллічівка. Татарбунарський район – 3 селища: Лебедівка, Приморське, Тузли.
Закарпаття	1) курорт «Трускавець», курорт «Моршин» у Львівській області; 2) курорт Миргород, Полтавщина;

	3) курорт «Хмільник», Вінницька область.
--	--

Джерело: складено автором на основі [39]

Характерною особливістю ринку туристичних послуг в області лікувально-оздоровчого туризму є пріоритет здорового способу життя туристи, якому надають перевагу туристи, а отже все частіше відмовляються від звичного пляжного відпочинку на користь оздоровчих програм.

Позитивним у розвитку лікувально-оздоровчого туризму є те, що більшість санаторіїв України знаходяться в регіонах мають унікальні мінеральні ресурси і клімат. Є негативний момент, який полягає в тому, що санаторно-курортні комплекси є застарілими, адже були побудовані ще за часів СРСР [16]. Звідси і особливості таких туристів, серед яких можна виділити:

- невибагливість до умов проживання і комфорту;
- середній дохід;
- потреба в оздоровленні;
- жителі міст, які хочуть змінити обстановку;
- любителі тривалого відпочинку (лікування в санаторії рекомендується проводити не менше 10 днів);
- хочуть відпочити на морі (якщо курорт знаходиться на узбережжі) [44].

Виходячи з перерахованих вище характеристик, основна аудиторія санаторіїв – це люди старше 50 років і сім'ї з маленькою дитиною.

Люди старше 50 років або пенсіонери, які не мають високого доходу для відпочинку в дорогих готелях або SPA комплексах. Для них недорогий тривалий відпочинок в санаторії є найкращим проведенням часу в літній сезон. До того ж, ця категорія населення найчастіше вже має проблеми зі здоров'ям.

В Україні, станом на 1 жовтня 2019 р проживає 41,96 млн осіб, з них 29% - віком від 50 років до 75 років [5].

Джерело: складено автором на основі [5]

Рисунок 2.6 - Структура населення України у 2019 році

Щодо динаміки чисельності санаторно-лікувальних закладів України, то більшість санаторіїв, як було зазначено вище, були побудовані ще за радянських часів і за останні кілька десятиліть кошти для їх капітального ремонту практично не виділялися.

Сьогодні будівлі цих санаторіїв потребують ремонту і модернізації. Також такі санаторії використовують застаріле обладнання для лікувальних процедур, що робить саме лікування менш якісним і ефективним.

Санаторії, яким і раніше виділялося недостатньо коштів, зіткнулися зі зниженням фінансування. Як результат, такі санаторії не можуть витримати конкуренцію з боку сучасних SPA готелів і популярніших здравниць, тому змушені припинити свою діяльність [54; 55; 56].

Після того, як відпочинок в Криму став менш доступним для українців, населення України почало шукати альтернативу, що призвело до зростання попиту на санаторний відпочинок в інших регіонах країни. Таким чином, сьогодні в Україні можна виділити кілька центрів, де активно розвиваються лікувально-оздоровчі санаторії:

- 1) Миргород на Полтавщині;
- 2) Хмільник у Вінницькій області;
- 3) Трускавець, Моршин, Східниця в Львівській області;
- 4) здравниці Одеської та Запорізької областей, які знаходяться на березі Чорного і Азовського морів.

Потрібно наголосити, що відпочинок і оздоровлення, лікування в санаторно-курортних закладах (на цьому наголошують вчені, які проводили

відповідні дослідження) впливає на тривалість непрацездатності людини, скорочуючи її на 25-30%. Важливим є той факт, що таке оздоровлення повертає до колишньої роботи до 80% пацієнтів, які перенесли інфаркт міокарда.

Наприклад, число випадків загострень захворювань різного характеру знижується в 2 та 6 разів у пацієнтів, які пройшли санаторно-курортне лікування. Знижується також потреба в госпіталізації, як показує практика.

Середня тривалість життя людей, які регулярно проходять профілактику і лікування в здравницях, збільшується на термін від 3 до 15 років, що є дуже важливим фактором для збереження здоров'я нації.

Потрібно зауважити, що мережа спеціалізованих санаторіїв, профілакторіїв, курортів є надзвичайно цінним національним надбанням і має бути збережена та доведена до рівня міжнародних стандартів.

Головна перевага санаторно-курортного лікування полягає у використанні природних рекреаційних ресурсів і цінова доступність, в порівнянні з SPA – готелями, а до основних рекреаційних ресурсів, які використовують в санаторно-курортному лікуванні, відносять мінеральні води і лікувальні грязі [17].

Найвідомішими джерелами України, наприклад в Трускавці є:

- 1) «Нафтуся»;
- 2) «Марія»;
- 3) «Софія»;
- 4) «Броніслава»;
- 5) «Юзя».

Також однойменні з назвами курортів Миргородські, Моршинські, Свалявські води.

Лікувально-оздоровчий туризм базується на використанні природних ресурсів: мінеральних вод, лікувальних грязей і кліматичних умов, які у поєднанні один з одним здійснюють позитивний вплив на лікування різноманітних захворювань.

Виходячи з даних «Державного інформаційного геологічного фонду України», запаси мінеральної води в Україні, станом на 1 січня 2019 року становили 94,1 тис. м³ в 335 джерелах. Розробляється з них тільки 167 джерел. Також, спостерігається тенденція зростання запасів мінеральної води – в порівнянні з 2016 роком вони зросли на 1,5% [28].

Джерело: складено автором на основі [27]

Рисунок 2.7 - Запаси мінеральної води в Україні, станом на 1 січня 2019 року

З рисунку 2.7 можна побачити, що з кожним роком кількість запасів мінеральної води в Україні збільшується.

Грязелікування – один з найбільш ефективних фізіотерапевтичних методів реабілітації та лікування пацієнтів після перенесених захворювань. Воно застосовується для лікування простудних захворювань (нежить, тонзиліт, гайморит), захворювань дихальної, нервової і серцево-судинної системи, лікуванні опорно-рухового апарату. Також лікувальна грязь широко використовується в косметології і SPA-індустрії [17].

Лікувальні пелоїди в Україні представлені 3 видами:

- 1) торф'яними;
- 2) сульфідними мулових;
- 3) Сопкова [7].

Станом на 1 січня 2019 року в Україні було 16 джерел лікувальних грязей, з них розробляється тільки 7. Обсяг видобутку лікувальних грязей в 2018 році склав 3,7 тис. тонн [22;23].

Самими відомими джерелами грязей в Україні вважаються родовища в:

- 1) Одеській області (Шаболатський і Куяльницький лимани);
- 2) Дніпропетровській області (Солоний лиман);
- 3) Війтівецьке родовище у Вінницькій області [22; 23].

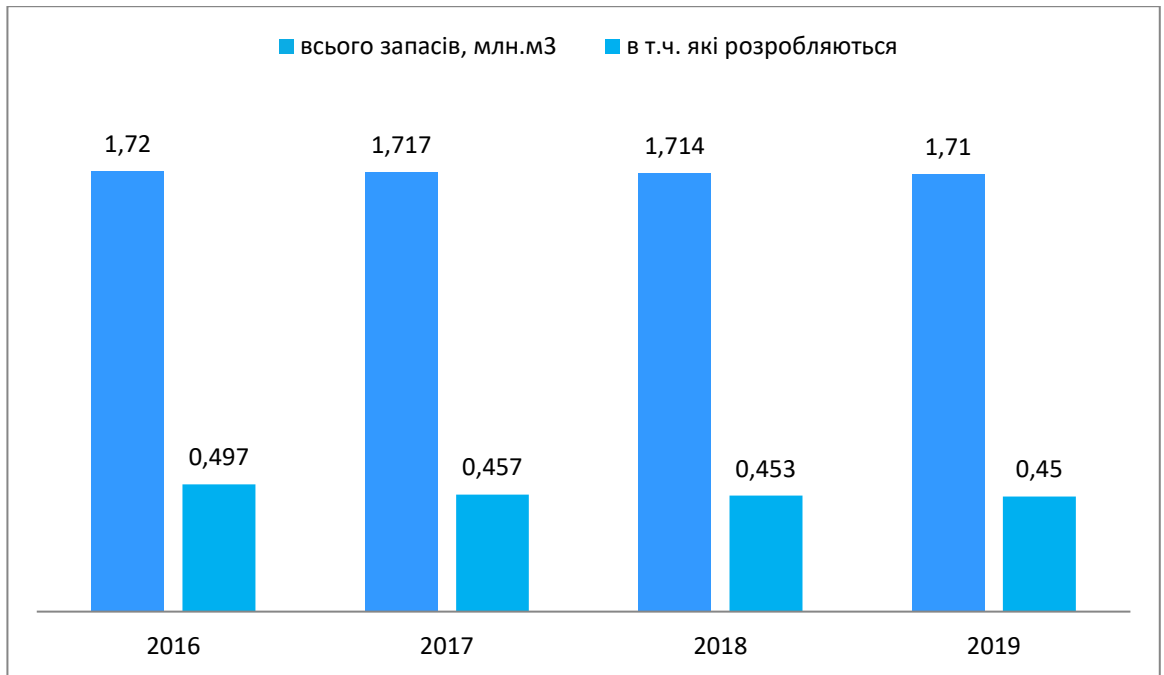

Рисунок 2.8 - Стан запасів лікувальних грязей в Україні, станом на 1 січня 2019 року

Різноманітними мінеральними водами багата Львівська область. З восьми типів мінеральних вод, що застосовуються в бальнеології, в львівській області є сім. На їх базі розвиваються такі курорти як Моршин, Великий любінь, Трускавець, Східниця, Шкло та інші оздоровниці. до лікувальних бальнеологічних ресурсів львівщини належать також лікувальні торф'яні грязі «Young Scientist» Немирівського, Велико-любінського, Моршинського родовищ та родовище Шкло. За показником балансу прогнозних ресурсів, розв'язаних і затверджених запасів мінеральних вод регіон посідає перше місце серед усіх областей України.

Східниця – це курортна перлина Західної України, розташований у львівській області на відстані 100 км від м. Львова, на висоті 600-900 м над рівнем моря. Курорт оточений з усіх сторін горами та лісами, а тому має своєрідний мікроклімат. У Східницькому родовищі мінеральних вод сьогодні налічується 38 джерел і 17 свердловин з різним хімічним складом мінеральної води. для відвідувачів сьогодні доступні води з 10 джерел і трьох свердловин. У родовищі, зосередженому здебільшого у селищі та на схилах прилеглих гір, що входять до складу Національного природного парку «Сколівські Бескиди», є мінеральні води «Нафтуся» чотирьох типів: слабомінералізована «Нафтуся» (з підвищеним вмістом органічних речовин (сечогінною дією) та з вираженою жовчогінною дією); слабомінералізована заліста; хлоридно-натрієва та Боржомі. Вплив цих джерел на людину вивчається Міністерством охорони здоров'я України. У 2005 році Східниця отримала статус Всеукраїнського курорту імені Омеляна Стоцького (місцевий відкривач покладів мінеральних вод типу «Нафтуся»).

Крім вітчизняних грязей, в санаторному лікуванні і SPA індустрії використовують також грязі Мертвого моря.

Оператори ринку пропонують грязелікування, використовуючи як вітчизняні, так і зарубіжні мінеральні ресурси. Грязелікування використовують для лікування захворювань:

- 1) опорно-рухової;
- 2) нервової;
- 3) серцево-судинної систем;
- 4) лікуванні суглобів і органів черевної порожнини, для зміцнення імунітету.

Аналізуючи сильні і слабкі сторони операторів ринку, санаторії можна розділити на:

- 1) старі, побудовані ще за часів СРСР;
- 2) нові.

Відмінністю нових санаторіїв є увага до комфорту відвідувачів і широкий спектр додаткових послуг для активного проведення часу. У той же час, старі санаторії мають широкий перелік оздоровчих процедур, кваліфікований персонал. Слабкими сторонами деяких санаторіїв є:

- 1) високий рівень конкуренції на ринку (характерно для здравниць Трускавця);
- 2) невелика кількість додаткових послуг;
- 3) погано розвинена інфраструктура [22; 23].

Виходячи з сильних сторін основних операторів ринку, в ідеалі санаторій повинен мати:

- 1) широкий перелік процедур;
- 2) сучасне обладнання;
- 3) конференц-зал;
- 4) внутрішній басейн;
- 5) ряд додаткових послуг для активного відпочинку.

Серед процедур популярні:

- 1) різні види лікувальних ванн, душів, масажів;
- 2) соляні кімнати;
- 3) лікування грязями.

Другим важливим курортним регіоном України є Одеська область. Одеський курортний регіон один з найстаріших і найпопулярніших у нашій країні. Передумовами до розвитку тут курортної справи стали надзвичайно сприятливі природні фактори: вдале сполучення морського і степового клімату, велика кількість сонячних днів, омиваюче узбережжя, тепле Чорне море, солоні водойми-лимани з цілющими грязями високої якості, достаток овочів, фруктів, винограду. Першим курортом Одеси був Куяльник. А вже в ХХ столітті починається становлення Одеси, як приморського кліматичного курорту - Лер-мотовський, Аркадія, Великий Фонтан, хоча морські купальні існували тут і раніше.

Аркадія один із найбільших зелених масивів Одеси, примикає до адміністративного центра міста і тягнеться на південь уздовж прибережної смути моря. У Древній Греції словом «Аркадія» називали ідилічний край пастухів і мисливців, «райський куточок», призначений для щасливого і безтурботного життя на лоні природи. Великий Фонтан традиційно курортний район, розташований у мальовничому місці, південніше Аркадії. У зеленій зоні багато старих дерев. Це один із найбільших і найпопулярніших приморських курортних районів Одеси. Море в цьому місці має особливий колір. У районі Великого Фонтана розташовані впорядковані міські пляжі (10-а, 13-а, 16-а станції). Свою назву він одержав у ті роки, коли ще не був побудований водопровід і молоде місто користувалось водою з під рунтових джерел «фонтанів».

Каролино-Бугаз Затока кліматичний курорт, що знаходиться на величезній піщаній косі. На багато кілометрів уздовж берега простягнулися чудові пляжі, покриті дрібним чистим піском. До того ж берега Каролино-Бугаза з однієї сторони омиваються водами Чорного моря, з іншого боку прісноводним Дністровським лиманом. Одним з важливих природних факторів одеського курортного регіону є клімат, що використовується у комплексному лікуванні хворих. Клімат тут м'який, помірний. Середньорічна відносна вологість повітря дорівнює 78%. Своєрідним регулятором кліматичних умов є Чорне море: узимку воно зм'якшує морози, а влітку послабляє спеку. Купальний сезон звичайно починається в червні при температурі води 19°C, 20°C. Іноді така температура встановлюється вже в травні і зберігається до вересня. Слід зазначити, що в окремі дні температура морської води підвищується до 23°C, 25°C.

За 13 км від центра Одеси біля підніжжя Жевагової гори на правому узбережжі Куяльницького лиману розташований курорт Куяльник. На думку деяких дослідників, назва курорту зв'язана з високою концентрацією солі у воді лиману. Основними лікувальними факторами курорту Куяльник є еталонна, особливо коштовна, сульфідно-мулова грязь, ропа і мінеральна вода. Куяльницькі грязі за своїми лікувальними властивостями визнані еталонними. Вони містять комплекс біологічно активних речовин, макро-і мікроелементів, сприяють зменшенню запальних процесів, стимулюють захисні і пристосувальні реакції, відновлюють функції ушкоджених органів і систем організму. Важливе лікувальне значення має ропа Куяльницького лиману, що містить у розчиненому виді багато різноманітних мінеральних з'єднань. Мінеральна вода «Куяльник» для внутрішнього застосування з успіхом використовується для лікування хворих із захворюваннями шлунково-кишкового тракту. На курорті проводиться лікування хворих із захворюваннями нервової системи, опорно-рухового апарата, жіночої і чоловічої статевої сфери.

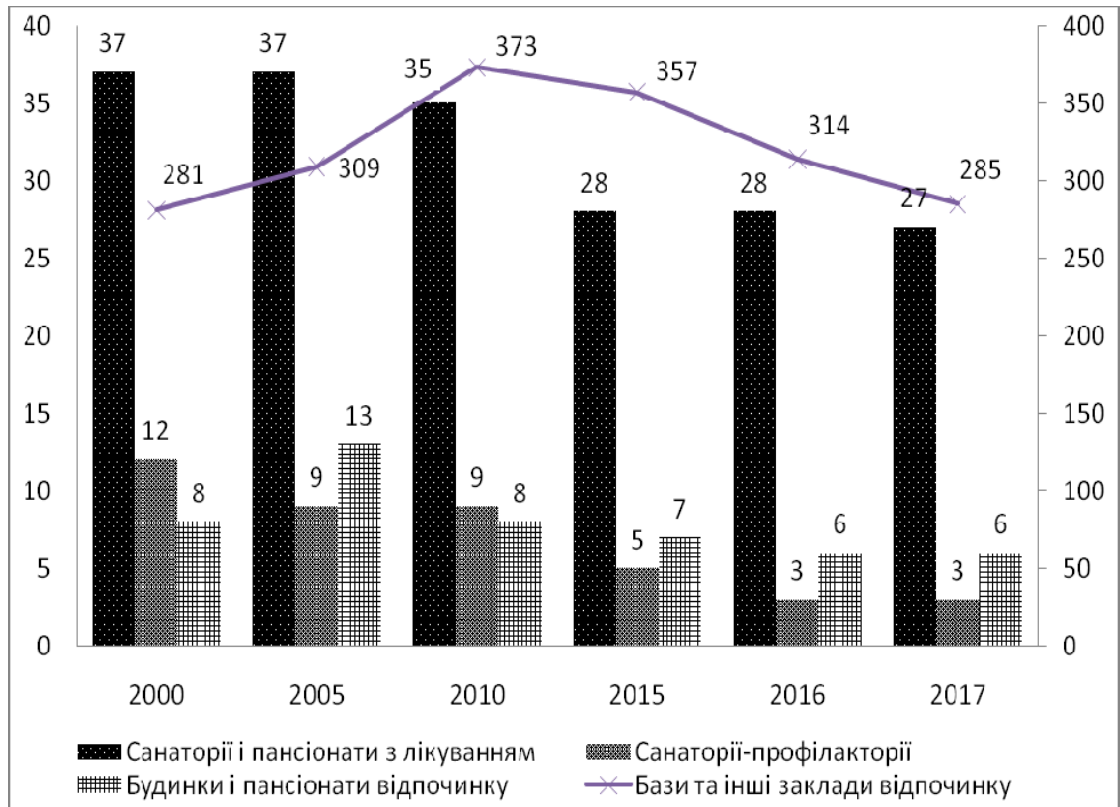

Рисунок 2.9 - Кількість закладів розміщення санаторно-курортного комплексу Одеської області

В Україні налічується 241 населений пункт, віднесених до курортних, серед яких переважна більшість знаходиться в:

- 1) Одеській (22);
- 2) Львівській (18);
- 3) Херсонській (12) областях.

Решта регіонів України мають від 1 до 9 курортних територій.

В Україні найбільш розвинений лікувально-оздоровчий туризм в Одеському регіоні.

За своїм рекреаційно-туристичним потенціалом Одеський регіон займає одну з лідируючих позицій на національному ринку туристичних послуг. Цьому сприяє низка факторів:

- 1) особливості економіко-географічного розташування;
- 2) розвиток транспортної галузі;
- 3) природно-кліматичні умови;
- 4) велика кількість архітектурних пам'яток, лікувальних грязей та джерел мінеральних вод [30].

Всі ці фактори формують позитивні передумови для успішної реалізації конкурентного потенціалу регіону для лікувально-оздоровчого туризму.

В Одеській області налічується 22 курорти, розташованих переважно на Чорноморському узбережжі в межах наступних адміністративно-територіальних одиниць:

- «1) м. Одеса, Білгород-Дністровський район - 7 селищ:

- 1.1. Затока;
- 1.2. Сергіївка;
- 1.3. Косівка;
- 1.4. Курортне;
- 1.5. Миколаївка;
- 1.6. Попаздра;
- 1.7. Приморське;
- 2) Комінтернівський район - 6 селищ:
 - 2.1. Гвардійське;
 - 2.2. Ліски;
 - 2.3. Фонтанка;
 - 2.4. Крижанівка;
 - 2.5. Нова Дофінівка;
 - 2.6. Сичавка;
- 3) Овідіопольський район - 5 селищ:
 - 3.1. Грибівка;
 - 3.2. Дальник;
 - 3.3. Кароліно-Бугаз;
 - 3.4. Санжейка;
 - 3.5. Іллічівка;
- 4) Татарбунарський район - 3 селища:
 - 4.1. Лебедівка;
 - 4.2. Приморське;
 - 4.3. Тузли» [12].

Внесок рекреаційно-курортних підприємств Одеського регіону в розвиток матеріальної бази лікувально-оздоровчого туризму в Україні складає велику частку.

Частка санаторно-курортного комплексу регіону становить понад 14,0% в складі всього санаторно-курортного комплексу України.

Найпоширенішими закладами лікувально-оздоровчого туризму в Одеському регіоні є бази відпочинку, їх питома вага складає – 87,8% з усієї кількості санаторно-курортних та оздоровчих закладів [33].

Рисунок 2.10 - Структура закладів лікувально-оздоровчого туризму в Одеському регіоні

Лікувально-оздоровча база Одеського регіону розподіляється нерівномірно по містах та районах області.

Наприклад, на 3 міста Одещини (Одеса, Іллічівськ та Южне) припадає біля 23% усіх наявних місць у санаторно-курортних та оздоровчих підприємств, у той час як основна кількість баз відпочинку зосереджена по районах області:

- «1) Білгород-Дністровському;
- 2) Біляївському;
- 3) Ізмаїльському;
- 4) Кілійському;
- 5) Комінтернівському;
- 6) Овідіопольському;
- 7) Савранському;
- 8) Татарбунарському» [30].

Дані області забезпечують 77% одноразової місткості досліджуваних закладів.

Серед закладів санаторно-курортної сфери найбільший обсяг доходів мають санаторії та пансіонати з лікуванням (у 2011 році вони становили 65,6% усіх доходів, у 2017 році – 71,5%), найбільший обсяг доходів від продажу номерів – бази та інші заклади відпочинку (у 2011 році вони становили 57,3%, у 2017 році – 68,2%) [15; 21]. Доходи від реалізації путівок закладами розподілені таким чином: у 2011 році на санаторії та пансіонати з лікуванням припадали 72,4%, бази та інші заклади відпочинку – 18,04%, санаторії-профілакторії – 7,49%, будинки та пансіонати відпочинку – 2,02%. У 2017 році

частка доходів від реалізації путівко зросла щодо санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, склавши 80,8%, скоротилась щодо баз та інших закладів відпочинку, склавши 10,9%, щодо санаторіїв-профілакторіїв вона становила 7,7%, щодо будинків та пансіонатів відпочинку – 0,5%.

На сьогоднішній день курортна рекреаційно-туристична сфера забезпечує близько 10% світового валового продукту, інвестицій, робочих місць і споживчих витрат. За прогнозами Всесвітньої туристської організації, до 2015 р. кількість туристських поїздок буде складати більше 980 млн., а надходження від них досягнуть 1,5 трлн. доларів. У 2017 році 1,3 млн. осіб перебувало у закладах санаторно-курортної та оздоровчої інфраструктури, з них 566,5 тис. на базах відпочинку. Ці показники на сьогоднішній день в Україні та світі мають тенденцію до зниження, і пов'язано це з багатьма факторами: економічними, політичними, анексія Криму, COVID-19. За період з 2011-2017рр. чисельність закладів санаторно-курортної бази скоротилася на 25,8%. У 2017 році розпорядженням Кабінету Міністрів України (від 16 березня 2017 р. № 168-р) було затверджено «Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року», спрямовану на ефективне використання наявних рекреаційних ресурсів, підвищення рівня міжгалузевого співробітництва, стимулювання розвитку ринкових відносин у туристичній та курортній сферах діяльності, визначення перспектив їх подальшого розвитку.

3. Шляхи активізації розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні

Україна має різноманітні природно-рекреаційні ресурси та є країною, де є одні з найбільших бальнеологічних запасів в Європі, тому вона має невичерпний потенціал розвитку саме лікувально-оздоровчого туризму.

Програми створення саме лікувально-оздоровчих турів мають свою специфіку.

Програми лікувально-оздоровчих турів різноманітні, проте існують загальні специфічні вимоги до організації саме таких турів.

Готуючи та формуючи туристський продукт, необхідно пам'ятати, що це робиться для людей, охочих відпочити і поправити своє здоров'я. Тому необхідно спланувати і створити такий маркетинг-мікс туристського продукту, який дозволить найбільш успішно задовольнити потреби і запити клієнтів під час оздоровчого відпочинку» [1].

Основними вимогами для створення програм лікувально-оздоровчого туризму є:

- 1) екскурсійна програма не повинна бути занадто насиченою;
- 2) при організації дозвілєвих програм необхідно віддавати перевагу більш здоровим заходам типу конкурсів, вечорів, вікторин тощо, а також занять за інтересами, що дозволяє урізноманітнити дозвілля;
- 3) допускаються спортивні програми у вигляді необтяжливих прогулянок-походів по околицях, нескладних спортивних змагань, занять з аеробіки, шейпінгу, плавання в морі або басейні та ін. При цьому рекомендується створювати в курортних місцевостях, що тяжіють до сімейного відпочинку, курортно-туристичні комплекси, що дозволяють здоровим членам сім'ї займатися спортом, туризмом, а потребують лікування і відпочинку [13];
- 4) оздоровчо-лікувальні процедури повинні продовжуватись не менше 10 днів, інакше лікування не є ефективним [4; 9].

Таблиця 3.1 – Основні курорти України

Узбережжя Криму	Алушта, Євпаторія, Саки, Феодосія, Велика Ялта: Гурзуф, Ялта, Місхор, Корейз, Гаспра, Алушка, Симеїз, Форос
Чорноморське узбережжя Миколаївської, Одеської та Херсонської областей:	Очаків, Гопри, Скадовськ, Одеська група курортів: Куяльник, Аркадія, Лермонтовський, Великий Фонтан, Кароліно-Бугаз, Чорноморка, Затока, Хаджибей, Лузанівка, Приморський, Лебедівка, Мала Долина
Узбережжя Азовського моря	Бердянськ, Кирилівка
Гірські та передгірські райони Закарпатської, Івано-Франківської та Львівської областей:	Свалява, Голубине, Поляна, Синяк, Черче, Ворохта, Трускавець, Моршин, Немпрів, Любінь Великий, Косів, Яремче
Курортні зони Вінницької, Донецької, Київської, Полтавської та Харківської областей:	Миргород, Березівські мінеральні води, Рай-Оленівка, Слов'янск, Слав'яногірськ, Конча-Заспа, ПущаВодниця, Хмільник

1 За даними науково-практичного довідника "Курорти та санаторії України", Київ, 2009.

Джерело: складено автором на основі [36]

За статистикою, основні потоки виїзного лікувально-оздоровчого туризму з України спрямовані в:

- 1) Ізраїль;
- 2) Туреччину;
- 3) США;
- 4) Таїланд;
- 5) Німеччину;
- 6) Угорщину;
- 7) Австрію;
- 8) Чехію;
- 9) Словаччину [26].

З іншого боку, Україна сама стає вкрай перспективним ринком для в'їзного лікувально-оздоровчого туризму.

Україна має репутацію постачальника лікувально-оздоровчих послуг з хорошим співвідношенням ціна-якість.

Україна має багато привабливих рекреаційних зон з унікальними можливостями, а також медичними установами з висококласними фахівцями для інвестування.

Українські здравниці мають багаторічний досвід ефективного лікування і реабілітації пацієнтів із захворюваннями:

- 1) опорно-рухового апарату;
- 2) гінекологічними;
- 3) органів травлення;
- 4) пульмонологічними діагнозами і т.д. [28].

Просування лікувально-оздоровчих турів по Україні стане ефективним інструментом для розширення рамок туристичного сезону, що особливо актуально для південних регіонів України і карпатських оздоровниць [35; 36].

На сьогодні лікувально-оздоровчі види туризму оцінюється в 494 мільярди доларів США або 14,6 % від усіх витрат на внутрішній і міжнародний туризм в 2019 році. Варто зауважити, що туристи, які орієнтовані на оздоровчі або лікувальні туристичні послуги, як правило є споживачами з високою купівельною спроможністю та витрачають в середньому на 130 відсотків більше, ніж середньостатистичний турист.

Наприклад, у 2018 році міжнародні оздоровчі туристи витрачають приблизно на 59 % більше за поїздку, ніж середній міжнародний турист. Внутрішній оздоровчий туризм значно перевершує міжнародний еквівалент, складаючи 84 % оздоровчих поїздок і 68 % витрат (або 299 мільярдів доларів США). Міжнародний оздоровчий туризм становить 16 % оздоровчих поїздок і 32 % витрат (139 мільярдів доларів США).

Розвиток лікувально-оздоровчого ринку перебуває під впливом таких чинників:

1) спрямованість державної стратегії розвитку туризму і оздоровлення. Велика частка санаторіїв в Україні - державна власність. Виділення розвитку оздоровчого туризму серед пріоритетів держави сприятиме збільшенню інвестицій в галузь і зростання витрат з держбюджету;

2) ревальвація або девальвація національної валюти. З подальшим зміцненням гривні, українські курорти будуть відчувати конкуренцію з закордонними. З літа 2017 року по літо 2019 року національна валюта зміцнилася на 12%. Ослаблення національної валюти, зробить закордонні курорти більш дорогими для українців і більш вигідним внутрішній туризм. При такому розвитку подій можна очікувати зростання потоків іноземних туристів;

3) низький рівень популярності внутрішнього відпочинку серед різних цінових сегментів. Внутрішній оздоровчий туризм виграє в низькому ціновому діапазоні, тоді як в середньому ціновому діапазоні виграють варіанти відпочинку за кордоном;

4) зниження купівельної спроможності. Для українців відпочинок не є першочерговою ланкою витрат, на тлі оплати за комунальні послуги, харчування та інших щоденних витрат. В рамках нерухомості, купівельна спроможність українців, знаходиться на дуже низькому рівні щоб дозволити купити собі будинок або ділянку. Більша кількість українців зможуть витратити кошти на відпочинок, ніж на купівлю будинку або ділянки;

5) промислове забруднення. Санаторій позиціонується як місце, яке знаходиться в екологічно чистому регіоні. Тому, в разі промислового забруднення вод і повітря, попит на відпочинок істотно знизиться;

6) поява на ринку більш досконалого обладнання. Якість послуг, які надають санаторії комплексі залежить від обладнання, яке використовується для процедур [37].

«Згідно з даними статистики, обсяг наданих туристичних послуг в 2015 році склав 0,75% ВВП України, в тому числі іноземним туристам - 0,09% ВВП України, туристам, які виїжджали за кордон - 0,49% ВВП України. Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного збору та інших обов'язкових платежів) в 2015 склав 4937716 тис. грн., або 0,46% ВВП. Надходження валюти від надання туристичних послуг нерезидентам України склало 70,96 млн. дол.. США проти витрат резидентів України, які склали 214,32 млн. дол.. США (туристи, які виїжджали за кордон)» [41; 49].

На базі традиційних кліматичних і бальнеологічних курортів з'явилися нові форми оздоровлення – SPA, wellness, fitness. До переліку послуг, які надають сучасні курортно-санаторні заклади, часто включають check-up-програми. Найбільше розповсюдження й популярність отримали курорти, які пропонують декілька лікувально-оздоровчих факторів, особливо wellness-курорти або SPA-готелі. Останні можуть знаходитися не тільки у курортних зонах, але й у великих мегаполісах і також надавати послуги щодо оздоровлення й релаксації.

В останній час, все більшої популярності набувають фітнес-тури, організація і зміст яких суттєво відрізняються від діяльності SPA-готелів, не дивлячись, на те, що цільова спрямованість їх роботи має багато спільного. Тому визначення структури, змісту, організаційно-методичних засадах фітнес-турів є досить своєчасними й актуальними питаннями.

Лікувально-оздоровчий туризм розглядає організацію роботи санаторно-курортної галузі з точки зору технології подорожей. В основу формування туристичного продукту у цій галузі покладено оздоровчі чи лікувальні технології, що покращують якість життя, проте не потребують умов спеціалізованих клінік.

Разом з цим, так історично склалося, що в готелях на європейських курортах можна було отримати і додаткові послуги, що розвивались отельєрами: перукарні, манікюр, педикюр, солярій, косметичний кабінет, баня, басейн, масаж тощо – такі готелі вони називали спа-готель.

Термін «спа» походить від назви курортного містечка Спа (Бельгія, провінція Льеж), широко відомого своїми мінеральними водами (версія про те, що даний термін є латинською аббревіатурою слів «sanitas per (pro) aqua» /лікування через воду/ є малоймовірною, оскільки подібні скорочення не властиві латинській мові). Перекладають термін «спа» і як «мінеральне джерело, водний курорт, гідромасажний басейн», основною метою якого є боротьба із втомою та стресами.

На курорті є природні лікувальні чинники/ресурси і саме вони мають бути основою лікувальної та оздоровчої діяльності. Чи додає цінності санаторно-курортному продукту наявність на курорті перукарні, косметичного кабінету чи бані? Традиційні бані, басейни, масаж в спа-комплексах/салонах в будь-якому місці – це дійсно ефективний засіб боротьби із втомою, але спа-курорт – це «масло масляне», що має виправдання з комерційних позицій, та не має ніякого відношення до використовуваних

лікувальних ресурсів і підвищення рівня здоров'я. Те ж саме можна віднести і до терміну «спа-лікувальний туризм». Таким чином, вживання терміну «спа-лікувальний туризм» як такого, що розширює уявлення про лікувальний/медичний туризм чи може замінити термін «лікувально-оздоровчий туризм», вважаємо необґрунтованим і таким, що не має ні власного продукту, призначеного для реалізації споживачам, ні відмінностей технологій, використовуваних на «спакурортах», від вже відомих лікувальних та оздоровчих.

Фітнес-тури з'явилися в Україні всього кілька років тому і вже користуються високою популярністю. Вони являють собою своєрідний відпочинок, в який входять повноцінні тренування з виїзним тренером. Крім тренувань, в тур входять лекції щодо раціонального харчування, екскурсії, дискотеки і дружні вечори на природі. Фітнес-тури створені для вирішення наступних завдань: оздоровлення організму, корекція ваги, корекція харчової поведінки, становлення правильних харчових звичок, поліпшення обмінних процесів і підвищення імунітету.

Тури даного типу дозволяють урізноманітнити своє життя, відпочити і зняти напругу, поліпшити спортивні результати, освоїти нові напрямки (плавання, танці, йога і т.д.), знайти нових друзів і поспілкуватися з однодумцями, долучити друзів або сім'ю до здорового способу життя. Кожна людина унікальна і має власні фітнес-пристрасті, тому виходячи з різноманіття переваг туристів, пропонуються кілька напрямів фітнес-турів:

Йога – використання асан для рівномірного витягнення одних частин тіла і розслаблення інших, контролюючи дихання і свідомість.

Пілатес – заняття спрямоване на формування внутрішньом'язового корсета, постави, розвитку м'язової координації і контролю над тілом.

Силові тренування – урок спрямований для поліпшення тонуусу і рельєфу м'язів з використанням спеціального обладнання.

Combat – заняття спрямоване на зміцнення серцево-судинної і дихальної систем, поліпшення тонуусу м'язів і зменшення жирового прошарку використовуючи основні техніки ударів ногами і руками з цілого ряду єдиноборств: карате, кікбоксинг, бокс, тайський бокс.

Аквааеробіка – тренування проходить в басейні, де використовуючи опір води виконуються різні вправи. Відсутність навантаження на хребет дозволяє ефективно і безпечно зміцнити м'язи.

Лікувально-оздоровчий туризм посідає особливе місце в системі загальносвітових курортно-туристичних відносин. Займаючи частку лише близько 1 % людино-днів перебування, в світовому туристичному обороті, водночас в структурі доходів це вже 5-7 %, що є досить вагомим показником [5].

Враховуючи сучасні тенденції населення до ведення здорового способу життя, актуальним є пошук найбільш дієвих методів лікування. Звичайно велика кількість медичних установ кожної розвинутої держави здатна надати велику кількість медичних послуг, проте існують захворювання, де поряд із

звичайним або традиційним лікуванням дієвий результат створюють і нетрадиційні (або додаткові) методи лікування та відновлення, до таких належить й іпотерапія.

Перелік захворювань, де іпотерапія корисна, є досить великим, проте найбільш корисна вона при лікуванні: захворювань нервової системи з руховими порушеннями (паралічі, ДЦП, наслідки перенесеного енцефаліту, інсульту, поліомієліту); психічних захворювань і відхилення у розвитку (неврози, аутизм, синдром Дауна, олігофренія, глухота і сліпота, певні види шизофренії тощо) [1].

Одночасно значний ефект від іпотерапії спостерігається й при реабілітації після травм та операцій, зокрема при лікуванні захворювань внутрішніх органів (дискінезія органів травлення, вегето-судинна дистонія, енурез, хронічні запальні захворювання статевої системи); захворювань опорно-рухового апарату (остеохондроз, артроз і артрит в стадії компенсації, сколіоз першого ступеня, аномалії розвитку, порушення постави) [4; 6].

Особливо важливою іпотерапія стає для людей з обмеженими можливостями, адже завдяки довготривалим довірливим відносинам між твариною та людиною, відбувається залучення останніх до громадського життя, а отже, соціальна адаптація таких людей у сучасний соціум [3–4].

Оскільки лікування іпотерапією є досить специфічним, воно відбувається у спеціалізованих центрах чи закладах охорони здоров'я певної спеціалізації. Найвідомішими місцями лікування іпотерапією в Україні є: Благодійна організація «Іпотерапевтичний центр «Спірит» (м.Київ), «Комунальна установа «Сумський обласний центр комплексної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю Сумської обласної ради», Львівський навчально-реабілітаційний центр «Джерело» а також Реабілітаційний центр іпотерапії «Ромашка» (Волинська область) [6].

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Дослідження вивчення особливостей розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні дозволи нам зробити певні висновки.

Лікувально-оздоровчий туризм є одним з видів туризму, сьогодні набуває пріоритетності. Проте саме він потребує підтримки на державному ринку та подальшого розвитку.

Значні запаси лікувальних ресурсів в Україні, наявні й потенційні, мають значущі якісні та кількісні характеристики. Саме тому, вони повинні сприяти впровадженню більшої кількості практик по відновленню здоров'я людини, активно впливати на активне довголіття нації. Важливим фактором при цьому виступає активне упровадження здорового способу життя.

Можна стверджувати, що рекреаційний потенціал України в галузі лікувально-оздоровчого туризму є досить значним. В той же час, санаторно-курортна галузь України перебуває занедбаному стані. Критичним є збільшення показників захворюваності в країні, які актуалізують питання ефективності системи стратегічного управління розвитком лікувально-оздоровчого туризму.

Ми дійшли висновку, що різноманітний і потужний рекреаційний потенціал України потрібно розглядати як вагоме джерело економічного розвитку держави на перспективу.

Перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні зумовлюються дією широкого спектра природних, історико-культурних, соціальних, економічних та політичних факторів, які мають чітко виражену регіональну специфіку.

Важливим є врахування стану в країні, є прагнень щодо інтеграції в світовий ринок, що потребує обов'язкового вирішення гострих соціально-економічних проблем, які існують в Україні; трансформації суспільно-економічних відносин.

Зокрема при плануванні подальшого розвитку рекреаційного комплексу в основу повинна бути покладена ідея природно - історично - етнографічної рекреації, що базується на найбільш раціональному використанні територіального поєднання природних умов, ресурсів та історичних, архітектурних пам'яток краю.

Ми дійшли висновку, що сьогодні ринок лікувально-оздоровчих послуг зазнає змін. Зокрема, санаторії і курорти в традиційному вигляді виступають зараз не лише місцем лікування осіб похилого віку. Вони стають сьогодні цілісними оздоровчими центрами, розрахованими на широке коло споживачів. При цьому важливим є врахування досвіду інших зарубіжних країн, роботи лікувально-оздоровчої системи, санаторно-курортних закладів. Мова йде про більш активне використання й впровадження цього досвіду, сучасних технологій, міжнародних стандартів лікування й оздоровлення.

Бажано сприяти розробці рекомендацій як для керівництва вітчизняних санаторно-курортних комплексів, так і для співробітників. Мова йде про:

розробку й реалізації варіативних абонементів комплексних лікувально-оздоровчих послуг;

складання (формування) індивідуальних програм занять з наступним контролем інструктора;

запровадження силових та аеробних тренінгів, персональних тренінгів; впровадження різноманітних видів аеробіки для різних рівнів підготовленості відпочивальників (клієнтів), а також комбінованих тренінгів для чоловіків і жінок, спрямовані на розвиток гнучкості та інших якостей;

запровадження в басейні для різних вікових груп аквааеробіки (на різних рівнях глибини);

удосконалення системи лікувально-оздоровчого сервісу новими програмами під конкретну матеріально-технічну базу;

активізація організації ближнього туризму в умовах санаторно-курортного лікування;

систематичне вдосконалення мережі і розробку нових турмаршрутів пішохідного туризму, велотуризму, кінного туризму, маршрути теренкуру, скандинавської ходьби;

при розробці і будівництві нової санаторної лікувально-оздоровчої структури врахування інтересів і рейтингу популярності кожної послуги;

розвиток пішохідного лікувального туризму, гіпотерапії;

використання матеріально-технічної бази санаторно-оздоровчого комплексу у період «мертвого сезону».

Дослідження теоретико-методичних засад розвитку лікувально-оздоровчого туризму дозволило нам зробити висновок, що лікувально-оздоровчий туризм – це різновид як індивідуального так й групового відпочинку, що передбачає здійснення певних відновлювальних та лікувальних процедур.

Важливо є те, що лікувально-оздоровчий туризм передбачає досягнення відпочинку, рекреації, лікування, оздоровлення.

Одним із факторів впливу на розвиток лікувально-оздоровчого туризму є політична нестабільність в країні, глибока фінансово-економічна криза, що призвели до зростання вартості послуг при низькій якості обслуговування, обумовили скорочення попиту та зменшення завантаженості санаторно-курортних підприємств, яка на сьогодні становить близько 40%.

Ще однією проблемою як свідчать дослідження, є реальна загроза національній безпеці України в даний через низький рівень народжуваності, високу захворюваність і смертність населення.

Найважливішими критеріями, що характеризують здоров'я населення є: 1) частота вперше виявлених випадків захворювань за рік та 2) поширеність захворювань (тобто всі випадки хвороб, виявлених у населення за рік, у тому числі вперше виявлені і хронічні, що існували раніше).

Організація ефективної рекреації, оздоровлення та відпочинку, профілактики, запобігання і зниження захворюваності та рівня інвалідності, зміцнення здоров'я населення всіх вікових груп наразі набуває особливого

значення на тлі напруженої соціально-економічної та екологічної ситуації. Тому достатньо актуальними постають питання розробки ефективного механізму стратегічного управління санаторно-курортною галуззю та актуалізації розвитку саме лікувально-оздоровчого туризму.

Важливим є розвиток туристично-рекреаційних комплексів, які здатні забезпечувати активну людську життєдіяльність завдяки здійсненню комплексу профілактичних заходів, лікування, оздоровлення, відпочинку. При цьому важливою є культура споживання відпочинку й рекреації як специфічного туристично-рекреаційного продукту. При цьому важливим є формування, а в подальшому реалізація високоякісного пакету лікувально-оздоровчих послуг в умовах функціонування цілісного санаторно-курортного комплексу.

Рекомендуємо при створенні та розвитку таких комплексів використовувати досвід Dubai Health Care City (містечко з охорони здоров'я Дубаї, ОАЄ), де функціонують виключно компанії з надання рекреаційних та медичних послуг, відбувся значний науково-технічний розвиток даної країни в напрямку туризму та медицини.

Для розвитку санаторно-курортного бізнесу в Україні потрібно, по перше вирішити проблеми невідповідності нормативно-правової бази вимогам ринкової економіки.

По друге, зробити повну інвентаризацію всіх санаторіїв, пансіонатів, будинків відпочинку, туристичних баз та інших рекреаційних об'єктів на території конкретного регіону.

По третє, подолати й ліквідувати відставання рівня розвитку рекреаційної інфраструктури від світових та європейських стандартів санаторно-курортного обслуговування.

Четверте, подолати обмеженість асортименту туристично-рекреаційних послуг і недостатню якість додаткових послуг.

Для вирішення проблем та усунення негативних тенденцій в розвитку лікувально-оздоровчого туризму та сучасних територіальних санаторно-курортних комплексів доцільно провести комплексне дослідження запасів лікувально-оздоровчих ресурсів, з метою подальшого їх включення до державного кадастру природних лікувальних ресурсів України.

При реалізації заходів щодо розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні необхідно врахувати певні характерні риси й особливості цього виду туризму.

По-перше, перебування на курорті, незалежно від типу останнього і захворювання, повинно бути тривалим, не менше трьох тижнів. Тільки в цьому випадку досягається бажаний оздоровчий ефект.

По-друге, лікування на курортах коштує дорого. Хоча останнім часом стали розроблятися порівняно дешеві тури і цей вид туризму розрахований в основному на заможних клієнтів, які все більше орієнтуються не на стандартний набір медичних послуг, а на індивідуальну програму лікування.

Ще одна особливість полягає в тому, що на курорти їдуть люди старшої вікової групи, коли загострюються хронічні хвороби або слабшає організм, який не в силах справлятися з щоденними стресами на роботі і в побуті. Відповідно ці туристи роблять вибір між курортами, що спеціалізуються на лікуванні конкретного захворювання, і курортами змішаного типу, які надають загально зміцнюючу дію на організм і сприяють відновленню сил.

Сучасні люди, що живуть у великих містах, щодня піддаються стресам, несприятливої екологічної обстановки, а також незбалансованого харчування. Різні сучасні препарати і вітаміни не дають потрібного ефекту, що призводить до розвитку різних захворювань і старіння організму. Тому для попередження і лікування хвороб, рекомендовано санаторно-курортне лікування в нашій країні.

Наша держава має значний природний потенціал для розвитку цієї галузі. З огляду на те, що Україна має один із найкращих природних лікувально-оздоровчих потенціалів у Європі, питання вдосконалення санаторно-курортного комплексу стає одним із найпріоритетніших напрямів розвитку туризму, що приводить до поповнення бюджету і зміцнення державної економіки в цілому.

Раціонально використовуючи природні ресурси у поєднанні з історико-культурними пам'ятками, лікувально-оздоровчий туризм сприяє підвищенню якості та періоду життя у туристів, оздоровленню населення, раціональному використанню природних ресурсів, активізації економічних та культурних зв'язків, підвищенню рівня зайнятості населення, стимулює зростання виробництва багатьох товарів та послуг.

Очевидно, одним з ключових способів підвищення ефективності лікувально-оздоровчого туризму в Україні є впровадження в практику традиційної курортології елементів альтернативної медицини і розумна адаптація зарубіжного досвіду управління рекреаційним комплексом до реалізованим в просторі вітчизняних установ інноваційним рекреаційним технологіям.

Лікувально-оздоровчий туризм – один з найперспективніших видів туризму не лише України, а й Європи. Він розвивається за рахунок значних ресурсів: морського узбережжя, гарячих, теплих і холодних мінеральних джерел, лікувальних лиманових родовищ грязі, лісів тощо, якими багата наша країна. Аналіз становлення і оцінка сучасного стану санаторно-курортного комплексу на території України свідчить про те, що курортна рекреація повинна стати пріоритетною сферою перспективного розвитку туризму в державі, оскільки вже тепер вона може забезпечити значні валютні надходження, сприяти зміцненню національної грошової системи і створити у цій сфері додаткові робочі місця.

В даний час лікувальний туризм в світовому масштабі є одним із тих видів туризму, що найбільш динамічно розвивається. Так, за прогнозом Всесвітньої організації охорони здоров'я до 2022 року туризм спільно зі сферою охорони здоров'я стане одним з найбільш пріоритетних напрямків

розвитку національних економік. В десятиліття лікувальний туризм став новим швидко зростаючим сегментом ринку туристичних послуг і великим бізнесом, що охоплює мільйони мандрівників щорічно. Колись це був нішевий туризм, тепер він стає масовим. Для багатьох країн медичний туризм - це стрімко зростаюча глобальна індустрія з величезними доходами і з залученням все більшої кількості фахівців різних медичних профілів.

Україна не залишилася осторонь від глобальної світової тенденції - розвитку лікувального туризму. Для якісного функціонування лікувального туризму в Україні створена Українська Асоціація Медичного Туризму - УАМТ, яка об'єднує спеціалізовані компанії медтуризму, лікарів провідних українських і зарубіжних клінік, SPA- і Wellness-центрів, туристичних операторів, а також відповідні інтернет-портали.

Розвиток лікувального туризму має вагомий вплив на регіон. Організація лікувально-оздоровчого туризму на території регіону може сприяти поліпшенню соціальних та демографічних, а також економічних показників, наприклад, таких, як зростання бюджету регіону, підвищення зайнятості населення, створення нових робочих місць. Розвиток лікувального туризму поліпшує інвестиційне середовище, стає джерелом поповнення не тільки місцевого, але й державного бюджету, сприяє розвитку пов'язаних із туризмом галузей економіки.

Основними умовами розвитку лікувального туризму в регіоні є: – висока якість медичних послуг у поєднанні з конкурентоспроможною вартістю; – сприятливі природні, кліматичні та геополітичні умови; – високоефективні технології та методики лікування; – відповідна соціальна та туристична інфраструктура; – висококваліфіковані фахівці; – заходи з інформатизації та просуванню, як медичних послуг, так і іміджу регіону .

Отже, лікувальний туризм - це сегмент туристської індустрії, що швидко розвивається. У сучасних умовах стрімкого життя він стає все більш пріоритетною галуззю, яка присвячена відновленню і розвитку фізичних, духовних та інтелектуальних сил людини. Лікувально-оздоровчий туризм завдяки високому попиту, перебуває на піку свого розвитку в безлічі різних країн, але маючи сприятливе географічне розташування, належні кліматичні умови та багаті природно-рекреаційні ресурси, Україна має всі шанси зайняти провідні позиції провайдера послуг з оздоровлення на світовому ринку туристичних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова Л. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Київський ун-т туризму, економіки і права. К. : Знання України, 2002. 351 с.
2. Бартошук О.В. Моделі розвитку індустрії туризму (зарубіжний досвід) // Держава і регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2011. №2. С. 62–68.
3. Баєв В.В. Економічні передумови розвитку медичного туризму в Україні. Наукові праці МАУП. 2014. Вип. 43(4). С. 163–167.
4. Баєв В.В. Сучасні тенденції розвитку медичного туризму в Україні. Агросвіт. 2015. № 7. С. 35–38.
5. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика налізу, термінологія, районування [Текст] / О.О. Бейдик. К. : ВПЦ «Київ ун-т», 2001. 395 с.
6. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії. К. : Палітра, 1998. 130 с.
7. Билим О.С. Розширення послуг лікувально-оздоровчого туризму в Україні // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2017. № 4. С. 62–71.
8. Біла С.О. Стратегічні пріоритети розвитку туристичних послуг в Україні та перспективи підвищення їх конкурентоспроможності на світовому ринку // Стратегія розвитку України. № 1. 2016. С. 17–23.
9. Богатирьова Г.А. Курортна справа [Текст] : метод. рек. до вивч. дисц.; Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, каф. Туризму та країнознавства. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2019. 64 с.
10. Бойко М.Г. Економіко-предметне обґрунтування розвитку термінологічного апарату туризму / М.Г. Бойко, Г.І. Михайліченко // Економіка та держава. 2010. № 3. С. 47 – 49.
11. Богаченко О.П. Форми і способи розвитку лікувально-оздоровчого туризму у приморських місцевостях // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2014. Вип. 1. С. 144–149.
12. Величко В.В. Організація рекреаційних послуг / Навчальний посібник. Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2013. 202 с
13. Галасюк С.С. Сучасний стан розвитку санаторно-курортної бази в Україні // Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 15. С. 197–202.
14. Державне агентство України з туризму та курортів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/> 114
15. Діденко К.Д., Жученков В.Г. Медичний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2016. Вип. 16. Ч. 4. С. 101–105.

16. Дубінський С.В. Визначення факторів, які забезпечують розвиток лікувально-оздоровчого туризму в Україні /Дубінський С.В. В.М. Орлова. [Електронний ресурс] Режим доступу acadrev.duan.edu.ua/images/stories/files/2017-2/3.pdf
17. Заваріка Г.М. Курортна справа: навч. посіб. К. :Видавництво «Центр учбової літератури», 2015. 352 с.
18. Захаріна А. Здоров'язбережувальна спрямованість формування готовності майбутніх бакалаврів з туризму. Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі: матеріали III Міжнар. конгресу (м. Одеса, 18–21 травня 2017 р.) / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 632–633.
19. Закон України «Про курорти»: (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.
20. Закон України «Про туризм»: від 15 вересня 1995 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
21. Євдокименко В.К. Регіональна політика розвитку туризму. Чернівці : Прут, 1996. 287 с.
22. Кифяк В.Ф. Організація туризму. Чернівці : Книги – XXI, 2011. 344 с.
23. Кифяк В.Ф. Стратегія розвитку територіальних рекреаційних систем: теорія, методологія, практика : монографія. Чернівці : Книги – XXI, 2010. 432 с.
24. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навчальний посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2003. –с.
25. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. Ужгород, 2011. 334 с.
26. Курорти та санаторії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sankurort.ua/>.
27. Курорти та санаторії України: науково-практичний довідник / За ред. К.Д. Бабова, В.В. Єжова, О.М. Торохтіна. К. : Фолігрант, 2009. 432 с.
28. Коваленко Н.О. Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України. Економіка харчової промисловості. 2015. Т. 7. Вип. 4. С. 21–27.
29. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О.О. Любіцева. К. :Альтерпрес, 2002. 436 с.
30. Мальська М.П. Лікувально-оздоровчий туризм: Монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. С. 191–210.
31. Масляк П.О. Країнознавство: Підручник. К. : Знання, 2007. 292 с.
32. Михайлова І.О. Інформаційні системи і технології в туризмі: [навч.-метод. посіб.] / І.О. Михайлова, О.В. Хитрих. Луганськ, 2008. 100 с.
33. Новікова В.І. Санаторно-курортна сфера: інфраструктурна складова, стан розвитку в Україні // Географія та туризм : наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2011. Вип. 16. С. 93–102. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2011_16_16
34. Основи курортології: Посібник для студентів та лікарів / За ред. М.В. Лободи, Е.О. Колесника. К. : Видавець Купріянова О.О., 2003. 512 с.

35. Остапчук В.В. Історія туризму: [навч. посіб.] / В.В. Остапчук, П.Ф. Коваль, Г.П. Андрєєва. Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2008. 143 с.
36. Офіційний сайт World Tourism Organization. UNWTO [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www2.unwto.org/ru>
37. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: Збірник нормативно-правових актів / Під заг. ред. проф. В.К. Федорченка. К. :Юрінком Інтер, 2002. 640 с.
38. Парфіненко А.Ю. Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні (у порівнянні з країнами центральної Європи) // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2018. № 7. С. 130–135.
39. Проблеми санаторно-курортного туризму [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://glasweb.com/problemyi-sanatomokurortnogo-lecheniya/>
40. Редін В. Курорти як ринок лікування та відпочинку [Електронний ресурс] // Часопис соціально-економічної географії. Міжрегіональний збірник наукових праць. 2009. №6. 117 Режим доступу до журн.: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg/2009_6/Redin,Reshetov,Ichishyna.pdf
41. Рутинський М.Й. Лікувально-оздоровчий туризм : актуальні цілі та сучасні підходи до організації // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2012. Вип. 29. Ч. 1. С. 178–188.
42. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні: статистичний бюлетень Державного комітету статистики України. К. : Держкомстат України, 2013. 99 с.
43. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу. Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. 336 с.
44. Томаневич Л. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні як об'єкт державного регулювання // Наук. вісник Львівського юридичного інституту внутрішніх справ. Серія економічна. Вип. 1. 2005. С.210–217.
45. Туристична діяльність. Нормативна база [навч. посіб.]. / Роїн О.М. Смаль І.В. К. : КНТ, 2005. 448 с.
46. Туристична асоціація України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.tau.org.ua>
47. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н.В. Фоменко. К., 2007. 312 с.
48. Чорненька Н.В. Організація туристичної індустрії: навчальний посібник. / Н.В. Чорненька. К. : Атіка, 2006. 264 с.
49. Черевичко Т.В. Туризм в контексті інформаційної економіки [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://infotour.in.ua/cherevichko2.htm> 2.
50. Школа І.М. та ін. Менеджмент туристичної індустрії: навч. посіб. / За ред. проф. І.М. Школи. Чернівці: Книги – ХХІ, 2005. 596 с.
51. <http://www.world-tourism.org> / Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації.

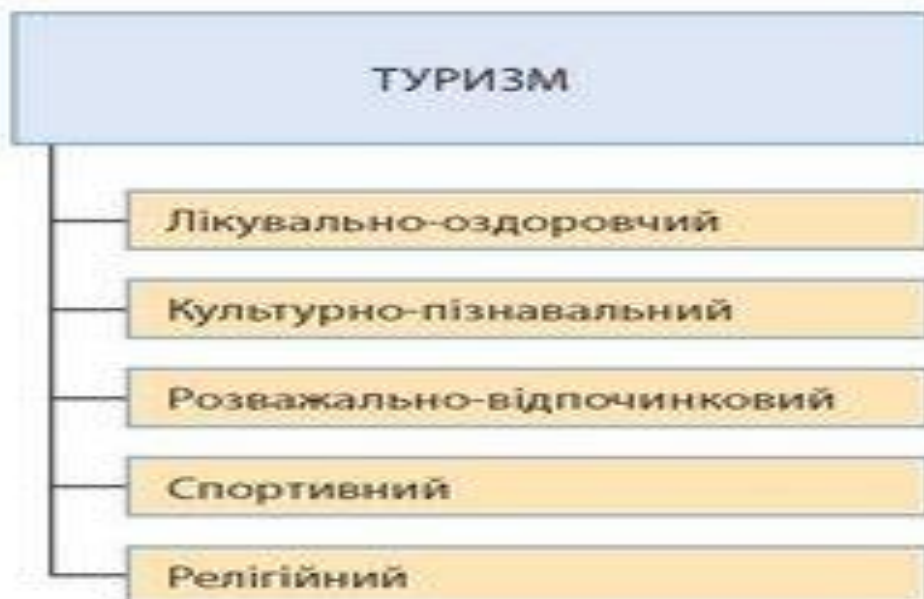
52. www.ukrstat.gov.ua / Офіційний сайт Державного комітету статистики України
53. Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Tourism_statistics
54. UNESCO World Report: Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001847/184755e.pdf>.
55. Eurostat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Tourism_statistics
56. UNWTO Tourism Highlights, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eunwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899>

ДОДАТКИ

Історичні етапи розвитку лікувально-оздоровчого туризму

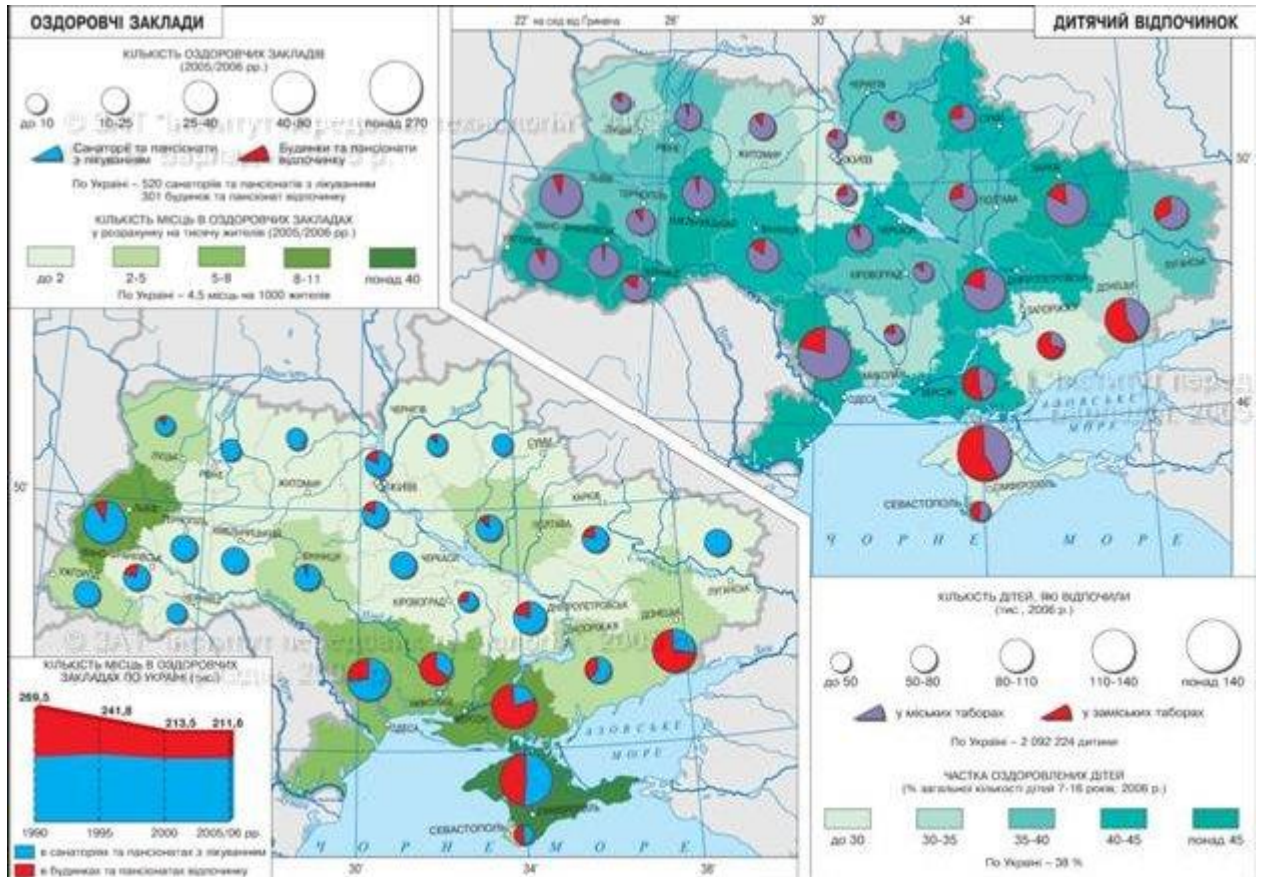
Рік	Описання
Часи Стародавньої Греції	Перші відомі письмові згадки про рекреаційно-туристичну діяльність на території сучасної України.
XVI століття	У Північному Причорномор'ї були засновані міста-колонії, найбільшими з яких були: 1) Тіра (тепер Білгород-Дністровський); 2) Олівія (Миколаївська обл.); 3) Херсонес (сучасна околиця Севастополя); 4) Пантікапей (тепер Керч); 5) Феодосія; 6) Євпаторія. У перелічених міст-колоній використовували: - лікувальні води; - бруд кримських озер і лиманів. Також у даний період були перші згадки про родовища лікувальних вод на заході України: 1) Моршин; 2) Немирів; 3) Поляна; 4) Синяк; 5) Любінь Великий [13].
З 1717 року	На території України, яка входила до складу Російської імперії, проводились перші державні заходи щодо розвідки мінеральних джерел і їх експлуатації з лікувальною метою [13].
XVIII століття	В Україні почався стрімкий розвиток курортів. Здійснювалося будівництво водолікарень, готелів, будинків для приїжджих, відбувалася комерціалізація курортної справи, тривали дослідження і пошуки нових родовищ бальнеологічних джерел [13].
На початку XIX століття	Були офіційно відкриті такі курорти, як: 1) Немирів (1814 г.); 2) Трускавець (1827 г.); 3) Одеські грязьові курорти (1830 г.); 4) Саки (1828 г.); 5) Слов'янськ (1828 г.); 6) Приморський (1846 г.) та ін. [18;50].
Кінець XIX століття	Починається створення перших туристичних бюро, які займаються організацією туризму: в 1896 р - в Ялті, потім в Галичині (Львів, Чернівці, Перемишль), освоєння рекреаційно-туристичних місцевостей в Яремче, Ворохті, Криворівні та ін..

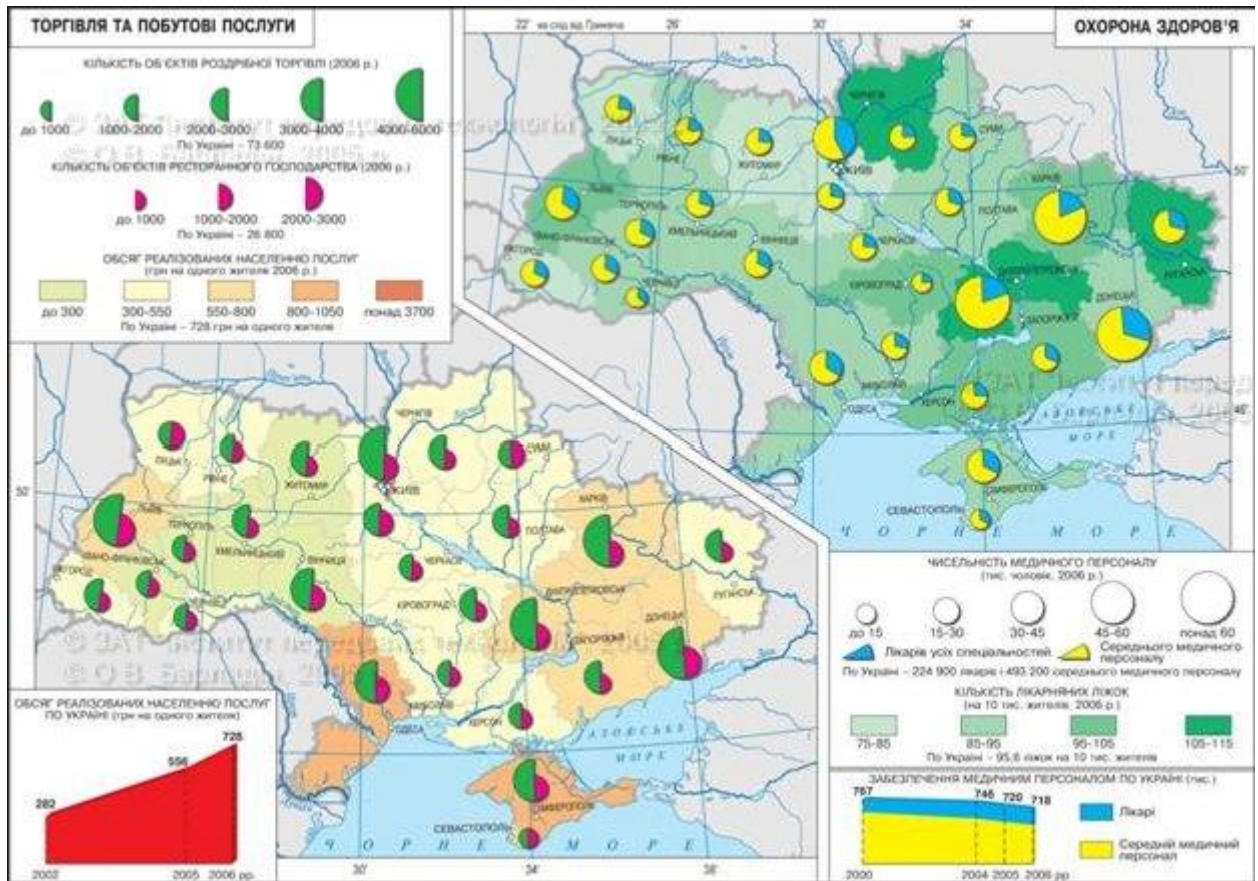

Мал. 1. Класифікація видів туризму за метою здійснення подорожі.

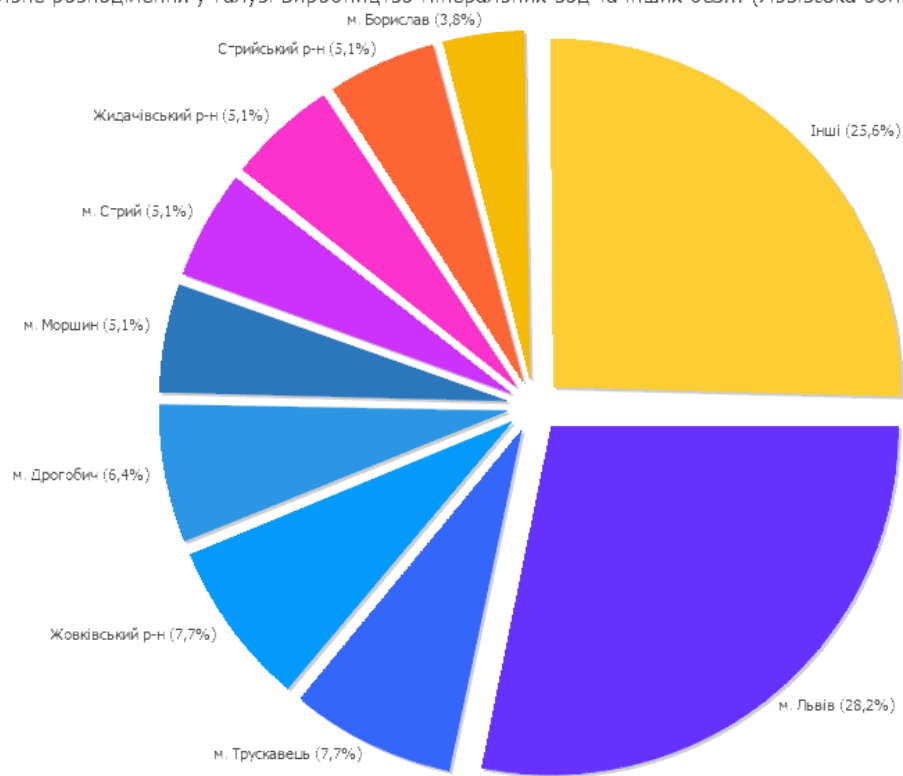
Кількість місць в оздоровчих закладах України

Додаток Д

Регіональне розподілення у галузі Виробництво мінеральних вод та інших без... (Львівська обл.)

Карпатський туристичний регіон